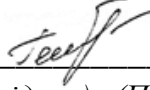

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ**

До захисту допустити:

 Завідувач кафедри
Голюк О.А.
(підпис) (ПІБ завідувача кафедри)
« 22 » грудня 2023 р.

**«ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ
ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Початкова освіта»
Костівой Яни Віталіївни
Науковий керівник:
Нетребя М.М., к.філол.н., доцент
кафедри педагогіки та освіти
Рецензент:
Директор Маріупольського НВК
«Ліцей-школа №48» Борисенко Л.С.

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ____ » _____ 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	6
1.1 Визначення базових понять дослідження	6
1.2. Сутність екологічної компетентності як наукової категорії.....	13
1.3 Специфіка організації екологічного виховання молодших школярів в інклюзивному середовищі.....	20
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	34
2.1 Педагогічні умови формування екологічної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами.....	34
2.2 Методика застосування дидактичних ігор в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для молодших школярів з особливими освітніми потребами	46
2.3 Шляхи підвищення ефективності процесу формування екологічної компетентності у молодших школярів з особливими освітніми потребами засобами гри	58
Висновки до розділу 2.....	74
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність сучасної екологічної кризи наголошує на важливості формування у дітей та молоді стійкого ціннісного підходу до природи та закріплення в їхній свідомості дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Аналіз шкільної практики та результатів спеціальних досліджень вказує на те, що сучасна система освіти не забезпечує системного впливу на формування особистості молодшого школяра з метою подолання занадто прагматичного підходу до навколишнього середовища.

Початкова школа потребує ефективних виховних технологій, спрямованих на гармонізацію стосунків у системі «учні – довкілля», результатом якої має стати формування у дітей екологічної компетенції.

У розвитку теорії та практики екологічного виховання учнів початкової школи значна роль належить працям О. Колонькової, А. Львовичкіної, Л. Лук'янової, О. Гуренкової, Н. Пустовіт, Л. Пруцакової, А. Логінової, Г. Тарасюк та ін., які розробили загальні підходи до відбору змісту, форм і методів екологічної освіти в початковій школі. Систематизація знань екологічного змісту, їх адаптація до умов початкової школи здійснена І. Андрусенко, А. Бальхой, Н. Власенко, Н. Безлюдною та ін.

Але, залишається недостатньо розробленою проблема комплексного підходу до формування екологічної компетентності молодших школярів з особливими потребами (ООП). Наприклад, такі елементи змісту екологічної освіти, як способи практичної екологічно орієнтованої діяльності та розвиток емоційно-оцінних реакцій часто не враховуються педагогами-практиками у виховному процесі. Це спричиняє розрив між теоретичними знаннями учнів, їх емоційно-ціннісним ставленням до природи та діяльністю й поведінкою в природі.

Аналіз практики сучасної початкової школи показує, що потенційні можливості молодших школярів з ООП використовуються не повною мірою.

Тому низький рівень екологічних знань, умінь та навичок екологічної компетентності переважної більшості молодших школярів залишається одним із головних недоліків екологічної освіти і виховання у діяльності сучасної початкової школи. Вирішення цієї проблеми вбачаємо у розширенні методики формування екологічної компетентності школярів з ООП у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» НУШ.

Мета роботи: дослідити особливості формування екологічної компетентності молодших школярів з особливими потребами засобами ігрової діяльності.

Для досягнення мети визначені такі **завдання:**

- вивчити базові поняття дослідження;
- з'ясувати сутність екологічної компетентності як наукової категорії;
- проаналізувати специфіку організації екологічного виховання молодших школярів в інклюзивному середовищі;
- визначити педагогічні умови формування екологічної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами;
- дослідити методику застосування дидактичних ігор в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для молодших школярів з особливими освітніми потребами;
- запропонувати шляхи підвищення ефективності процесу формування екологічної компетентності у молодших школярів з особливими освітніми потребами засобами гри.

Об'єкт дослідження: процес формування екологічної компетентності учнів початкових класів з особливими освітніми потребами засобами ігрової діяльності на уроках «Я досліджую світ».

Предмет дослідження: методи формування екологічної компетентності учнів початкових класів з особливими освітніми потребами, у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в умовах НУШ.

Наукова новизна цього дослідження полягає у розширенні форм та методів формування екологічної компетентності учнів з ООП та

удосконаленні методики оцінювання сформованості екологічної компетентності, зокрема, в контексті учнів з особливими освітніми потребами. Уточнено, що термін «екологічна компетентність» визначає здатність особистості до ситуативної діяльності в соціальному та природному середовищі. Підкреслено, що ця компетентність включає набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності, які активуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення та усвідомлювати їхні наслідки для довкілля. Запропоновано конкретні шляхи для підвищення ефективності процесу формування екологічної компетентності, особливо у контексті осіб із ООП.

Практична значущість отриманих результатів дослідження виявляється в їхній спрямованості на покращення навчальної діяльності молодших школярів та можливості використання матеріалів дослідження у педагогічній практиці вчителів початкових класів. Результати можуть бути використані в освітніх закладах під час підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників, зокрема вчителів початкових класів; можуть бути впроваджені в практику вчителями під час реалізації уроків з НУШ за програмою «Я досліджую світ». Крім того, результати можуть слугувати матеріалом для позакласної роботи, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів. Матеріали дослідження щодо формування екологічної компетентності молодших школярів, можуть використовувати студенти ВНЗ у своїй навчальній практиці.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено у доповідях, публікаціях, зокрема: VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» в рамках проєктів Еразмус+ (28-29 березня 2023р.), Всеукраїнської науково-практичної конференції «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу» (27 квітня 2023 р.), у збірнику тез доповідей студентів психолого-педагогічного факультету за

результатами участі у Декаді студентської науки (березень, 2023 року, Київ, МДУ), VII Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна компаративістика I міжнародна освіта 2023: горизонти інновацій» 25 травня 2023 року, V Міжнародної науково-практичної конференції «Нова українська школа: результати та перспективи», 21 грудня 2023 року.

Публікації. Основні положення й результати дослідження знайшли своє відображення у 3 публікаціях: «Формування екологічної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами засобами ігрової діяльності», «Використання інноваційних підходів у розвитку екологічної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами», «Створення оптимальних умов для розвитку екологічної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами», результати дослідження висвітлено у статті у збірнику наукових праць «Магістерські студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету».

Методи дослідження: вивчення та аналіз педагогічної, методичної та психологічної літератури з проблеми дослідження, фахових періодичних видань; спостереження за освітнім процесом; узагальнення результатів дослідження.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, висновків, списку використаних джерел (71 найменування), містить 11 рисунків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 87 сторінок. Основний текст дослідження викладено на 79 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1 Визначення базових понять дослідження

На сучасному етапі розвитку суспільства і трансформації суспільної свідомості, спостерігається перехід від «споживацького» ставлення до довкілля у бік активної екогуманістичної позиції, природодоцільної діяльності.

Екоцентрична парадигма як модель дає змогу наповнити освітній процес сукупністю ідей, поглядів, мотивацій, що висвітлюють екологічну сторону буття, а саме практику оптимальних стосунків у системі «природа – людина».

Важливим кроком у формуванні нової генерації людей з екологічно відповідним мисленням є запровадження Державного стандарту початкової освіти (2018 р.) [20] з підвищеною увагою до екологічної освіти. Цей стандарт спрямований на забезпечення якісної освіти, включаючи екологічне виховання в початковій школі.

Завдяки Державному стандарту, екологічна освіта в початковій школі стала невід’ємною складовою навчального процесу. Вона втілюється у спеціально розроблених програмах, уроках, позаурочних заходах та проектах, які спрямовані на розширення знань учнів про природу, формування екологічної свідомості, виховання екологічної моралі та відповідальності за довкілля.

Окрім цього, екологічна освіта, впроваджена за Державним стандартом, сприятиме формуванню у підростаючого покоління екологічної культури та екологічної громадянськості, що відіграє важливу роль у сталому розвитку суспільства.

Екологічна освіта передбачає включення екологічних питань у загальну освітню програму і забезпечення взаємозв'язку між навчанням і реальними проблемами природи та довкілля. Вона сприяє формуванню у учнів усвідомлення важливості збереження природних ресурсів, біорізноманіття, енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії.

Головною метою екологічної освіти є:

1) Формування екологічної свідомості: Розуміння важливості збереження природи та довкілля, усвідомлення власної відповідальності за навколишнє середовище.

2) Розвиток екологічної компетентності: Формування знань, навичок, цінностей та мотивації, які дозволяють учням бути активними учасниками у збереженні природи та виконанні сталих екологічних дій.

3) Підготовка до сталого розвитку: Розуміння принципів сталого розвитку, здатність до довгострокового мислення і прийняття рішень, спрямованих на збереження природних ресурсів та довкілля.

4) Активна громадянська позиція: Розвиток учнівської готовності до участі у розв'язанні екологічних проблем, впливу на прийняття рішень і формуванні екологічно відповідальної поведінки в суспільстві.

5) Зміна поведінки: Стимулювання учнів до здійснення сталих екологічних дій у повсякденному житті, таких як енергоефективність, використання відновлюваних джерел енергії, розподіл відходів тощо [28].

Отже, головна мета екологічної освіти полягає в тому, щоб навчити молодше покоління бути активними та відповідальними громадянами, які здатні брати на себе відповідальність за природу та сталість нашої планети.

Українські вчені активно досліджують поняття та зміст екологічної освіти і розробляють свої дефініції та концепції.

Так, за дослідженнями української вченої О. Савченко, «екологічна освіта – це отримання знань за допомогою тих спеціалізованих предметів і дисциплін, що містять у назвах термін «екологія» і скеровані на вивчення живих істот із середовищем їх існування [59, с. 125]. На думку вченої,

«екологічна освіта повинна бути інтегрованою і співпрацювати з іншими дисциплінами, що дозволить збагачувати знання учнів та розвивати їхні інтелектуальні, соціальні та практичні навички» [59, с. 126].

Значну увагу вивченню поняття екологічної освіти присвятила українська дослідниця Л.Б. Лук'янова. Вчена розглядає екологічну освіту як «систему педагогічного впливу на особистість з метою формування екологічної свідомості, екологічної культури та екологічної громадянськості» [41, с. 11].

Л.Б. Лук'янова у своїх наукових працях [40; 42] також акцентує увагу на необхідності інтеграції екологічної освіти в загальну систему освіти, розвитку екологічних компетенцій учнів, сприянні їх активному взаємодії з природним середовищем та формуванні позитивного ставлення до екологічних проблем.

Інші вчені, зокрема Г.П. Пустовіт, розглядають поняття «екологічна освіта» як «неперервний процес засвоєння учнями знань, цінностей і понять, спрямований на осмислення і оцінку взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою та довкіллям. Цей процес забезпечує поступовий розвиток навичок прийняття екологічно доцільних рішень, а також засвоєння відповідних правил поведінки в довкіллі» [55, с. 58].

Слід відмітити, що наукові праці Г.П. Пустовіта в галузі екологічної освіти присвячені розгляду різних аспектів цієї проблематики.

Вчений акцентує увагу на таких аспектах екологічної освіти:

а) формування екологічної свідомості: Г.П. Пустовіт вважає, що екологічна освіта має на меті формування свідомого ставлення людей до навколишнього середовища, розуміння важливості збереження природи та раціонального використання ресурсів;

б) взаємозв'язок природи та суспільства: Вчений висловлює думку, що екологічна освіта повинна орієнтуватися на вивчення взаємозв'язку між природою та суспільством, а також на пошук способів гармонійного співіснування людини з навколишнім середовищем;

в) роль учнівської активності: Г.П. Пустовіт підкреслює важливість активної участі учнів у процесі екологічної освіти. Це означає включення учнів до вирішення екологічних проблем, проведення досліджень та практичних робіт з метою збереження природи;

г) переконання та цінності: Вчений звертає увагу на значення формування в учнів екологічних переконань та цінностей, які сприяють розумінню важливості збереження природи та сталого розвитку [57, с. 21-25].

Отже, наукові дослідження Г.П. Пустовіт спрямовані на підвищення ефективності екологічної освіти та розробку методологічних підходів до її впровадження в освітній процес.

Треба відмітити, що в педагогіці акцентується не лише на екологічній освіті, але й на значущості екологічного виховання. Дослідження термінологічного поля, пов'язаного із екологією, приводить до розуміння суті ключового поняття «екологічне виховання» як системи компонентів. Ці компоненти описують і пояснюють природу цього педагогічного явища на рівні перетинання горизонтальних (у науковому описі) і вертикальних структур (на рівні наукового пояснення).

Горизонтальний вимір екологічного виховання, окрім визначення, характеризується функціонуванням його родових вивідних понять: мета, завдання, зміст, форми, методи і прийоми, засоби, результат (тобто підсистема понять).

Горизонтальний вимір екологічного виховання визначається не лише самим поняттям, але й функціонуванням його основних компонентів, а саме родових вивідних понять, які включають мету, завдання, зміст, форми, методи і прийоми, засоби, а також результати. Ці поняття утворюють підсистему, яка визначає ключові аспекти та характеристики екологічного виховання. Ця підсистема понять визначає структуру та орієнтацію екологічного виховання, сприяючи його систематизації та ефективності.

Зміст цих дефініцій дає змогу найбільш повно досягнути внутрішню структуру (ядро) базового поняття у взаємозумовленій сукупності та відношеннях його елементів.

Вертикальний вимір розкриває внутрішні механізми процесу екологічного виховання, його основні закономірності та принципи.

Основні принципи екологічного виховання включають:

- а) інтердисциплінарність – поєднання екологічних знань з різними дисциплінами, що дозволяє зрозуміти комплексність екологічних проблем;
- б) практичність – залучення учнів до практичних дій і досліджень у реальному середовищі;
- в) глобальний підхід – розуміння взаємозв'язків між природними та соціальними системами на місцевому, національному та глобальному рівні;
- г) участь – залучення учнів до прийняття рішень, пов'язаних з екологічними проблемами, та активної участі в реалізації екологічних ініціатив;
- д) критичне мислення – розвиток в учнів навичок аналізу, оцінки та розуміння складних екологічних проблем [57, с. 31].

Основна мета екологічного виховання полягає у формуванні у підростаючого покоління екологічної свідомості та екологічної культури.

Це означає, що учні повинні розуміти взаємозв'язки між людиною та природою, осознати вплив своїх дій на навколишнє середовище, бути відповідальними за збереження природних ресурсів і природи в цілому. Правильно організоване екологічне виховання сприяє формуванню в учнів таких ключових компетентностей, як екологічна свідомість, екологічна компетентність, екологічна культура, екологічна мораль та етика.

Важливо підкреслити, що одним із пріоритетних завдань початкової школи є формування екологічної культури учнів. Слід відмітити, що першим навчальним посібником з екологічної культури у вітчизняній літературі, була книга В.С. Крисаченко «Екологічна культура: теорія і практика» [31].

На думку вченого, «екологічна культура виступає як складова загальної культури особистості і передбачає розуміння важливості збереження природи, взаємозв'язку між людиною та природою, а також свідомого та відповідального ставлення до довкілля» [31, с. 5].

В.С. Крисаченко стверджував, що «формування екологічної свідомості особистості – це передусім навчання екологічній культурі, яку ми визначаємо як форму адаптації етносу до природних умов і способів творення свого довкілля» [31, с. 7].

Як відмічає українська дослідниця Н.В. Безлюдна, «екологічна культура є необхідною для створення сталого та гармонійного суспільства. Вона сприяє розумінню необхідності збереження природи та вирішенню екологічних проблем, що стає основою для сталого розвитку та покращення якості життя нашої планети» [6, с. 38].

Початкова школа, як період активного розвитку особистості, відіграє важливу роль у формуванні екологічної культури учнів. Цей час сприятливий для усвідомлення екологічних проблем, набуття ціннісних орієнтацій та формування ставлення до довкілля.

Відповідальне ставлення до навколишнього середовища, уміння брати на себе екологічну ініціативу та діяти на користь природи є важливими складовими екологічної культури, яку формують учні в початковій школі.

На думку педагогів-практиків, «екологічна освіта є процесом формування екологічної культури, що передбачає розуміння людиною важливості балансу між суспільством, природою та культурою» [63].

Дослідники акцентують увагу на значенні екологічної свідомості та відповідальності у формуванні ставлення до природи. Тому, на наш погляд, формування екологічної культури учнів є пріоритетним завданням початкової школи, оскільки воно сприяє розвитку свідомих та відповідальних громадян, які здатні впливати на збереження та стале використання природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Процес формування екологічної освіти можливий за умови набуття учасниками освітнього процесу певних, систематичних екологічних знань, у поєднанні з формуванням екологічної культури, екологічного виховання та екологічної свідомості в освітньому середовищі.

Зміст екологічної освіти спрямований на формування особистості з екологічною світоглядною установкою, що означає, що людина розуміє важливість збереження природи, взаємозв'язок між людиною та природою, а також свою відповідальність за довкілля та стале майбутнє.

Розглянемо основні складові змісту екологічної освіти, які представлено в табл. 1.1 [40, с. 41-42].

Таблиця 1.1 – Складові змісту екологічної освіти

Складові	Зміст
Знання про природу	охоплює розуміння екологічних процесів, біологічного різноманіття, ресурсів природи, клімату та інших екологічних аспектів. Людина з екологічною світоглядною установкою має глибокі знання про природу і розуміє, як вона функціонує.
Екологічна свідомість	осознане ставлення до екологічних проблем та їх впливу на навколишнє середовище. Особистість з екологічною світоглядною установкою розуміє, що її власні дії можуть мати наслідки для природи і прагне вживати заходи для збереження довкілля.
Екологічна мораль та етика	цінності, які покликані надати основу для екологічних виборів та дій. Особистість з екологічною світоглядною установкою діє відповідно до принципів екологічної моралі, таких як повага до природи, відповідальність перед майбутніми поколіннями та бажання проживати у гармонії з природою
Екологічна культура	виявлення активності та участі у реалізації екологічних ініціатив. Людина з екологічною світоглядною установкою може брати участь у заходах з охорони природи, вирішувати екологічні проблеми в своєму оточенні та сприяти сталому розвитку

Отже, екологічна освіта в Україні покликана сприяти формуванню екологічно свідомого громадянства та відповідального ставлення до природи, що є важливим для сталого розвитку суспільства.

Узагальнюючи, треба відмітити, що екологічна освіта і виховання є психолого-педагогічним процесом, спрямованим на формування у людини знань про наукові основи природокористування та розуміння взаємозв'язку між людиною і природою.

Основна мета екологічної освіти і виховання полягає в тому, щоб учні набули знання про природу, її різноманітність, екосистеми, процеси, що відбуваються в природі, а також про наслідки своїх дій на природне середовище.

Важливо, щоб учні розуміли важливість збереження природи та були обізнані про можливість раціонального використання ресурсів для забезпечення сталого розвитку.

Таким чином, екологічна освіта і виховання виявляються важливими складовими розвитку сучасного суспільства. Ці процеси сприяють формуванню екологічної свідомості, відповідального ставлення до навколишнього середовища та забезпечують збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Особлива увага до екологічного виховання та формування екологічної культури у школярів повинна бути приділена в початковій школі.

Саме в молодшому шкільному віці діти проходять важливий етап становлення особистості. В цей період формуються цінності, погляди та підходи до навколишнього світу. Тому важливо враховувати значення екологічного виховання, спрямованого на розвиток у дітей позитивного ставлення до природи, вміння дбати про неї та усвідомлення екологічних проблем.

Розвиток екологічної культури у молодших школярів допомагає створювати основи для сталого та відповідального стилю життя, сприяючи формуванню громадян, які розуміють важливість збереження навколишнього середовища для загального благополуччя та майбутнього покоління.

1.2 Сутність екологічної компетентності як наукової категорії

Екологічна компетентність є важливою науковою категорією, яка здобула популярність і визнання завдяки наростаючій увазі до проблем екології та сталого розвитку.

Ця категорія виражає здатність особи розуміти, оцінювати та реагувати на екологічні питання в сучасному світі. Розглядаючи сутність екологічної компетентності, слід звернути увагу на декілька ключових аспектів.

Перш за все, екологічна компетентність передбачає розуміння основних принципів та концепцій екології. Це означає знання про взаємозв'язки між живою та неживою природою, процесами, які впливають на біорізноманіття та клімат, інформацію про вплив людської діяльності на навколишнє середовище. Здатність аналізувати наукові дані і використовувати їх для прийняття обґрунтованих рішень щодо екологічних проблем також є важливим аспектом екологічної компетентності.

Другий аспект екологічної компетентності полягає в усвідомленні власної ролі і відповідальності перед природою і суспільством. Це включає в себе готовність вчиняти природодбережні дії в повсякденному житті, виявляти активну громадянську позицію щодо екологічних питань і впливати на прийняття рішень на рівні спільноти та суспільства.

Третій аспект полягає в умінні співпрацювати і комунікувати з іншими людьми щодо екологічних питань. Екологічна компетентність передбачає здатність вести діалог і співпрацювати з різними зацікавленими сторонами, включаючи науковців, громадські організації, урядові установи і підприємства. Це сприяє обміну інформацією, розвитку спільних ініціатив і прийняттю ефективних рішень [22, с. 7-8].

В загальному розумінні, екологічна компетентність є важливою складовою громадянської культури в сучасному світі. Вона допомагає громадянам бути більш відповідальними і активними у вирішенні екологічних проблем, які стають все більш серйозними і невідкладними.

Сьогодні важливим завданням для освіти та суспільства в цілому, є розвиток екологічної компетентності, оскільки від нього залежить збереження навколишнього середовища та забезпечення сталого майбутнього.

Вивчаючи зміст поняття екологічної компетентності, слід відмітити, що сьогодні немає єдиного підходу до визначення цього терміну.

Інститут екологічної освіти Національної академії педагогічних наук України активно досліджує питання екологічної компетентності. Вони розглядають це поняття як «здатність особистості розуміти, оцінювати та реагувати на екологічні проблеми, враховуючи економічні, соціокультурні, екологічні та етичні аспекти» [36].

У психолого-педагогічній літературі поняття «екологічна компетентність» відноситься до сфери освіти та розвитку особистості і визначається як «здатність особи розуміти, оцінювати і реагувати на екологічні питання та виконувати сталий спосіб життя, спрямований на збереження навколишнього середовища та природних ресурсів» [39].

Поняття екологічної компетентності виникло в контексті розширеного розуміння освіти, включаючи екологічну освіту, яка спрямована на формування екологічної свідомості та відповідальності громадян. Екологічна компетентність може розглядатися як ««сектор» життєвої компетентності, який охоплює широкий спектр взаємодії особистості і навколишнього середовища» [55, с. 11].

Згідно з визначенням О. Колонькової, екологічна компетентність представляє собою «систему знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності. Ця компетентність відповідає внутрішній позиції особистості і забезпечує кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, а також спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України» [26, с. 380].

В. Маршицька розглядає екологічну компетентність як «здатність особистості до ситуативної діяльності в щоденному житті та природному оточенні. В цих ситуаціях набуті знання, навички, досвід і цінності використовуються для прийняття обдуманих рішень і здійснення адекватних дій, з усвідомленням їхніх наслідків для довкілля» [43, с. 21].

Ще однією українською дослідницею, яка присвячує увагу екологічній компетентності, є О.Л. Пруцакова. Вона також розглядає екологічну

компетентність як здатність і готовність особистості розуміти, цінувати, зберігати і утримувати рівновагу відносин між суспільством і природою» [52].

Згідно з цим визначенням, екологічна компетентність охоплює не лише теоретичні знання, а й практичні навички та усвідомлення відповідальності за власні дії в природному середовищі. Це означає здатність застосовувати отримані знання та уміння у реальних ситуаціях для покращення стану довкілля та прийняття обдуманих рішень, спрямованих на збереження природи.

Існують підходи до визначення поняття «екологічна компетентність» залежно від потреби виділити певні сторони процесу формування цього феномену.

Так, І. Сяська розглядає екологічну компетентність як здатність застосовувати знання, вміння та досвід у сфері екологічної діяльності в різних ситуаціях, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку суспільства і природи. Це також охоплює володіння практичним досвідом екологічно обґрунтованої діяльності в навколишньому середовищі, бажання брати участь та виховувати учнів у прагненні до відновлення та збереження природного середовища. Основні аспекти цього включають пріоритетність екологічних цінностей, особистісні якості (екологічна свідомість та самосвідомість, екологічна відповідальність і активність) та формування екологічної культури та світогляду серед учнів» [64, с. 251].

На думку Ю. Шапрана, «екологічна компетентність є інтегративною якістю високомотивованої особистості і важливою складовою професійної компетентності» [69, с. 321]. Він розглядає цю компетентність через призму способу життя людини, яка формується на основі особистісного ставлення до навколишнього світу через професійну та побутову діяльність. Дослідник акцентує увагу на здобутих екологічних знаннях, навичках, досвіді та цінностях, які виявляються в умінні приймати рішення та здійснювати відповідальні дії, усвідомлюючи їхні наслідки для навколишнього середовища.

Екологічні знання формуються під впливом інформації, що стосується екології. По-перше, екологічні знання є фундаментальними для розуміння природних процесів і взаємозв'язків у природному середовищі. Це включає в себе знання про біологічну різноманітність, кліматичні зміни, енергетичні потоки та цикли в природі. Розуміння цих аспектів допомагає визначити, як людська діяльність впливає на природне середовище і які можливі наслідки цього впливу.

По-друге, екологічні знання допомагають оцінити стан довкілля і визначити пріоритети для збереження та відновлення природи. Це включає в себе здатність аналізувати дані про забруднення повітря і води, втрату біорізноманіття та інші екологічні показники, а також приймати рішення щодо найефективніших заходів для збереження природи.

По-третє, екологічні знання є основою для розвитку екологічної свідомості та відповідального ставлення до природи. Люди, які розуміють важливість збереження природи і розуміють свою роль у цьому процесі, схильні до екологічно відповідальної поведінки. Вони можуть зменшити свій екологічний слід, підтримувати природу та сприяти сталому розвитку.

Серед ключових характеристик екологічної компетентності, на які звертає увагу Ю. Шапран, визначаються ціннісні орієнтації, мотивація для виконання дій, спрямованих на збереження навколишнього середовища, володіння системою екологічних знань та досвід природоохоронної діяльності, здатність до ефективною комунікації в сфері екології, а також прагнення до постійного професійного зростання і особистісного самовдосконалення протягом усього життя [69, с. 321].

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури щодо сутності екологічної компетентності показує, що в Україні екологічна компетентність розглядається як складна і багатогранна концепція, яка включає в себе знання, навички, цінності та відповідальність у відношенні до екологічних питань і збереження природи. Дослідники акцентують на тому, що екологічна компетентність має бути невід'ємною частиною освіти та сприяти

формуванню громадян, які здатні діяти на користь сталого розвитку і збереження довкілля.

Узагальнюючи підходи різних авторів до розуміння поняття «екологічна компетентність», зазначимо її змістовне наповнення, яке будемо визначати в таких аспектах:

Знання та розуміння: Особа з екологічною компетентністю має глибоке розуміння принципів екосистем, біорізноманіття, впливу людської діяльності на природне середовище, кліматичних змін тощо.

Свідоме ставлення: Це означає вміння аналізувати власну поведінку та приймати рішення, враховуючи їх вплив на довкілля. Особистість з екологічною компетентністю діє відповідально, обирає екологічно дружні способи життя та споживання.

Екологічна діяльність: Це здатність планувати та здійснювати дії, спрямовані на збереження навколишнього середовища. Це може включати участь в природоохоронних заходах, реалізацію екологічних проєктів, розробку сталісних технологій тощо.

Співпраця та об'єднання: Екологічно компетентні особи вміють співпрацювати з іншими, долати стереотипи та об'єднувати зусилля для вирішення екологічних проблем на різних рівнях – від локального до глобального.

Критичне мислення: Особи з екологічною компетентністю можуть аналізувати інформацію про стан навколишнього середовища, розпізнавати причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати ефективність екологічних заходів та приймати обґрунтовані рішення.

Інноваційність: Люди з екологічною компетентністю мають потенціал розробляти нові підходи та рішення для збереження природи та забезпечення сталого розвитку [36].

Таким чином, екологічна компетенція – багатоаспектне поняття, його змістовне наповнення залежить від багатьох факторів. Базисом для визначення сутності екологічної компетенції є категорія екологічної діяльності, яка, у

свою чергу, пов'язана з екологічною свідомістю, екологічним мисленням і екологічними цінностями.

Наукова картинка світу учнів включає в себе всі знання, переконання, уявлення та цінності, які вони набувають у процесі освіти та життєвого досвіду. Ця картина формується впливом навколишнього середовища, засобів масової інформації, освіти, спілкування з однолітками та дорослими. Однією з важливих складових цієї картини є екологічна складова, яка визначає те, як учні сприймають та розуміють природу та екологічні аспекти навколишнього середовища. Безпосередній зв'язок між цією екологічною складовою та екологічною компетентністю учнів є фундаментальним і має велике значення для сталого розвитку та збереження природи.

По-перше, екологічна складова наукової картини світу формує базові знання про екологію та природні процеси. Учні, які засвоюють інформацію про екосистеми, біорізноманіття, кліматичні зміни, водні ресурси та інші екологічні аспекти, розвивають основи екологічної компетентності. Це означає, що вони розуміють, як функціонує природа, і можуть аналізувати вплив людської діяльності на навколишнє середовище.

По-друге, екологічна складова допомагає сформувати екологічну свідомість та відповідальність. Учні, які знають про екологічні проблеми, такі як забруднення повітря та води, втрата біорізноманіття, вирубування лісів тощо, стають більш усвідомленими громадянами, які усвідомлюють важливість збереження природи та бережливого споживання. Вони можуть робити інформовані рішення і діяти на користь довкілля.

По-третє, екологічна компетентність включає в себе навички критичного мислення та аналізу екологічних проблем. Учні, які мають глибокі знання про екологію, можуть аналізувати складні ситуації, приймати обґрунтовані рішення та сприяти пошуку рішень для екологічних проблем.

Отже, безпосередній зв'язок екологічної складової наукової картини світу учнів з їхньою екологічною компетентністю є очевидним і ключовим для підготовки молодого покоління до викликів сталого розвитку і збереження

природи. Навчання екології та впровадження екологічних аспектів у навчальну програму допомагає формувати свідомих та відповідальних громадян, які можуть бути активними учасниками вирішення екологічних проблем сьогодення і майбутнього.

1.3 Специфіка організації екологічного виховання молодших школярів в інклюзивному середовищі

Проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) стає все більш актуальною в сучасній педагогічній практиці. В наш час, зростає кількість дітей, які мають особливі освітні потреби. Це може бути пов'язано з розширенням діагностичних можливостей, збільшенням усвідомлення певних станів та розповсюдженням інклюзивної освіти.

Зміна уявлень про навчання та зростання популярності інклюзивної освіти призводять до того, що все більше дітей з ООП навчаються разом зі своїми ровесниками в загальноосвітніх закладах. Це вимагає від педагогів додаткових знань і навичок для роботи з цією групою дітей.

Діти з ООП часто потребують індивідуального підходу до навчання та підтримки для досягнення навчальних цілей. Педагогам доводиться розробляти і адаптувати навчальні програми, матеріали та методи, щоб забезпечити ефективне навчання для кожної дитини.

Молодший шкільний вік – важливий етап у розвитку екологічної культури особистості. У цей період розвивається емоційно-ціннісне ставлення до довкілля; інтенсивно накопичується досвід взаємодії з навколишнім світом, що визначає процес розвитку екологічної культури особистості надалі [33, с. 108].

Під час формування ціннісного ставлення до природи потрібно враховувати обмеженість екологічного досвіду молодших школярів з ООП. Тому необхідна систематична робота вчителя з накопичення та збагачення особистого ціннісного досвіду взаємодії з довкіллям. Для цього важливо

використовувати приклади реальних зустрічей з певними життєвими ситуаціями, створити в класі обстановку взаємоповаги, емоційної чуйності, переживань інших, вимогливості у стосунках, а також уміти викликати переживання на основі образів уяви.

Ціннісне ставлення включає формування конкретного ідеалу поведінки в природному середовищі, враховуючи функції навколишнього середовища, особисті погляди, переконання, інтереси та мотивації для взаємодії з природою на основі усвідомлення цінностей природи та світогляду (розуміння цінності природи, усвідомлення єдності «людина – природа»). Під емоційною готовністю розуміється не лише підсвідомі емоції, такі як страх чи неусвідомлена радість під час спілкування з природою, але й ті, що вже враховані в свідомості людини, такі як емоції та екологічні знання, тобто почуття, які виникають відсвідомлено [61, с. 405].

За висновками вчених, «розвиток екологічних навичок учнів початкових класів з особливими освітніми потребами є цілеспрямованим, систематичним процесом освоєння теоретичних, практичних і ціннісних аспектів» [3].

Теоретичний компонент становлять елементи знань, які засвоюються учнями у процесі вивчення тем навчальних предметів, наприклад, природознавства: *«Корисні копалини», «Охорона гірських порід», «Використання енергоносіїв людиною», «Роль людини у збереженні і поліпшенні ґрунтів», «Охорона води», «Ощадливе використання води у побуті», «Охорона повітря», «Ґрунти», «Значення природи для життя людини», «Охорона рослин», «Охорона тварин», «Збереження тепла й електроенергії у побуті», «Людина та її організм», «Запобігання захворювання», «Здоровий спосіб життя».* Їх відображенням є обсяг, системність і міцність знань учнів про природні ресурси.

Практична діяльність грає важливу роль у формуванні екологічних умінь учнів і дозволяє їм набувати необхідні навички та вміння.

Опанування практичного компонента екологічних умінь учнів може включати наступні аспекти:

– спостереження за природою: учні можуть бути залучені до спостережень за природою, досліджень рослин, тварин, екосистем. Це дозволяє їм отримати безпосередній досвід та зрозуміти взаємозв'язок між живими організмами та їхнім середовищем;

– взаємодія з навколишнім середовищем: учні можуть брати участь у природоохоронних акціях, садити дерева, доглядати за рослинами, збирати сміття тощо. Це дозволяє їм реалізувати свою відповідальність за навколишнє середовище та розуміти важливість збереження природи;

– екологічні проекти: учні можуть брати участь у створенні екологічних проектів, досліджувати екологічні проблеми свого регіону, пропонувати рішення для їх вирішення. Це дозволяє їм розвивати творчість, критичне мислення та спроможність діяти для поліпшення навколишнього середовища;

– екологічні екскурсії та подорожі: організація екологічних екскурсій та подорожей допомагає учням побачити природні об'єкти у реальному середовищі, розширити свої знання та сприйняття про природу;

– використання екологічних матеріалів: Використання спеціальних навчальних матеріалів, таких як моделі, макети, демонстраційні матеріали, допомагає учням краще розуміти екологічні концепти та закономірності [3].

Ці практичні дії та досвід допомагають учням з ООП перетворити отримані знання на реальні навички та вміння. Практичні компоненти формування екологічних умінь учнів початкових класів з ООП підтримують їх активну участь у навчальному процесі та розвиток їхньої екологічної свідомості.

Аксіологічний компонент відображає систему цінностей, переконань та ставлення до екології, природи та навколишнього середовища.

Формування аксіологічного компонента екологічних умінь учнів з ООП може включати такі аспекти:

а) осмислення значення природи: учні повинні розуміти значення природи, її важливість для життя на Землі та своєї особистої залежності від

неї. Це може включати усвідомлення природних ресурсів, біорізноманіття та екосистем;

б) розвиток екологічної свідомості: важливо формувати у учнів свідомість про екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища, знищення природних резервів та виснаження ресурсів. Учні повинні розуміти свою роль у цих проблемах та вміти приймати екологічно відповідальні рішення;

в) стимулювання екологічної мотивації: важливо розвивати в учнів мотивацію та інтерес до екології та збереження природи. Це можна досягти через використання заохочень, похвал, визнання їхніх зусиль та успіхів у вирішенні екологічних проблем;

г) виховання екологічної відповідальності: учні повинні відчувати відповідальність за свої дії та вплив на природне середовище. Важливо розвивати у них прагнення здійснювати екологічно відповідальні вчинки, такі як енергозбереження, використання екологічно чистих матеріалів та відходів, впровадження принципів відновлюваної енергетики тощо;

д) подолання екологічної безпорадності: важливо допомогти учням подолати відчуття безпорадності перед екологічними проблемами. Розвиток в них навичок критичного мислення, пошуку рішень, спроможності діяти в екологічно складних ситуаціях допоможе їм стати активними агентами змін у відношенні до навколишнього середовища [38, с. 11].

Всі ці аспекти аксіологічного компонента спрямовані на формування позитивних ціннісних орієнтацій, які підтримують екологічну свідомість та екологічну відповідальність учнів з ООП.

Вони сприяють розвитку екологічної культури, допомагають учням усвідомити важливість збереження природи та стати активними учасниками екологічних процесів. Формування аксіологічного компонента є необхідною складовою екологічної освіти та виховання учнів початкових класів з ООП, оскільки допомагає виробити позитивні ставлення та цінності, які будуть направляти їхню діяльність на користь природи та сталого розвитку.

Варто відмітити, що у навчальних програмах на вивчення тем екологічного спрямування часто відводиться досить обмежений час. Це може бути обумовлено різними факторами, такими як наявність інших обов'язкових навчальних предметів, обмеженість годин у навчальному плані, відсутність спеціалізованих вчителів та інші обставини. Тому, додатковий час для екологічної освіти може бути виділений через позаурочну та позашкільну діяльність.

Як слушно відмічає українська вчена І.В. Андрусенко, «для досягнення найкращих результатів у формуванні екологічних умінь учнів початкової школи важливо поєднувати урочну та позаурочну діяльність» [4, с. 23].

Урочна діяльність, проведена на уроках, надає можливість систематичного та структурованого вивчення екологічних знань. Вона може включати екологічні теми в програму навчання, проведення уроків природознавства, біології, географії та інших предметів. Учні з ООП можуть отримувати додаткову підтримку та індивідуальне спрямування з урахуванням їхніх потреб.

Позаурочна діяльність є важливим компонентом екологічного виховання. Це можуть бути позакласні заходи, екскурсії, виховні години, проектні та дослідницькі роботи, участь у природоохоронних заходах тощо. Ці активності допомагають учням отримати практичний досвід та застосувати свої знання в реальних ситуаціях. Вони сприяють розвитку вмінь спостереження, аналізу, вирішення проблем, комунікації та співпраці.

Поєднання урочної та позаурочної діяльності дозволяє учням поглиблювати свої знання, розвивати практичні навички, сприяти формуванню екологічної свідомості та розвитку позитивних ставлень до природи та навколишнього середовища. Крім того, цей підхід допомагає залучити учнів з ООП до активного інтерактивного навчання, враховуючи їхні індивідуальні потреби та здібності.

На думку І.В. Андрусенко, «важливо, щоб урочна та позаурочна діяльність були взаємопов'язаними та доповнювали одна одну» (рис. 1.1) [3].

Повністю погоджуємося з даним твердженням, адже це дозволить створити цілісне та збалансоване екологічне виховання, яке сприятиме формуванню екологічної культури та розвитку екологічних умінь учнів початкової школи з ООП.

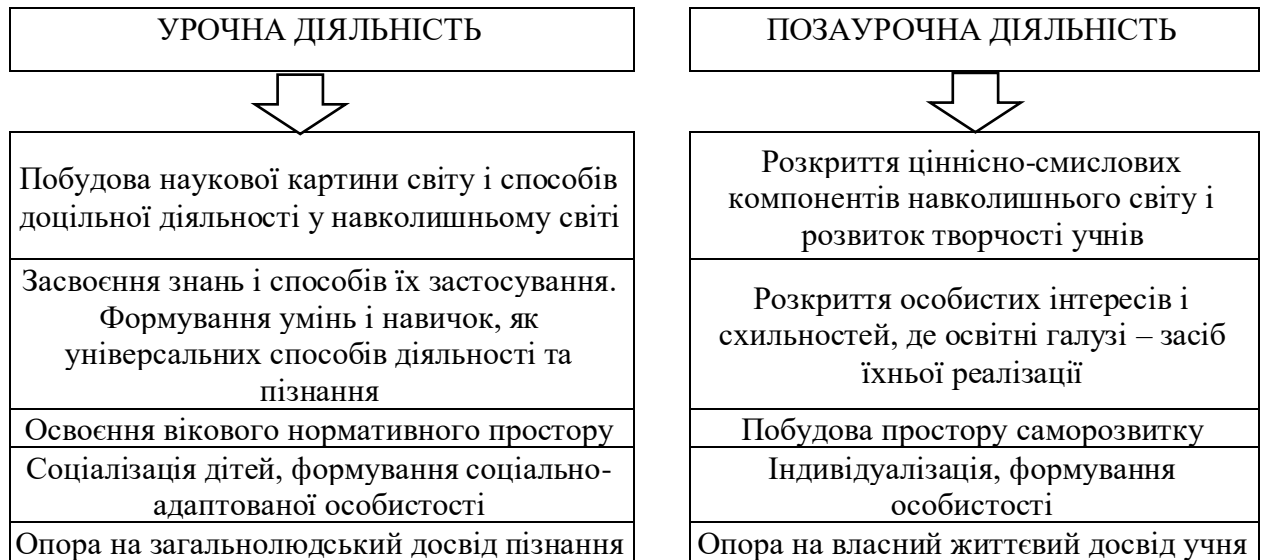

Рис. 1.1 – Поєднання урочної і позаурочної діяльності молодших школярів

Слід відмітити, що поєднання уроків з позаурочними заняттями у початковій школі дозволяє зробити процес навчання більш повним і різнобічним. Це дає змогу розширити можливості учнів з ООП у сприйнятті і усвідомленні екологічної тематики та розвивати їхні здібності та навички в цьому напрямку.

Ось деякі переваги поєднання уроків з позаурочними заняттями:

1) Розширення знань: Уроки з позаурочними заняттями доповнюють та поглиблюють знання, отримані на уроках, через різноманітні інтерактивні активності, експерименти, проекти тощо. Вони дозволяють учням бачити зв'язок між теорією і практикою, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу.

2) Розвиток навичок: Позаурочні заняття надають можливість учням вправлятися в практичних навичках, пов'язаних з екологією. Це може

включати спостереження за природою, проведення екологічних екскурсій, взаємодію з природним середовищем, роботу з рослинами та тваринами, організацію сортування відходів та інші практичні завдання. Це сприяє розвитку вмінь спостереження, аналізу, критичного мислення та роботи в команді.

3) Мотивація і зацікавленість: Позаурочні заняття можуть бути цікавими, захоплюючими та мотивуючими для учнів. Вони створюють можливість для самостійного дослідження, творчого виявлення та реалізації ідей, що підвищує мотивацію та інтерес учнів до екологічних питань.

4) Соціальна взаємодія: Позаурочні заняття дають можливість учням спілкуватися, співпрацювати та взаємодіяти один з одним. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, вміння співпрацювати в групі та вирішувати проблеми разом.

5) Вплив на особистісний розвиток: Позаурочні заняття з екології можуть мати позитивний вплив на особистісний розвиток учнів. Вони допомагають розвивати екологічну свідомість, емпатію до природи та розуміння важливості збереження навколишнього середовища. Це може сприяти формуванню екологічної культури та громадянськості [13, с. 58].

Поєднання урочних і позаурочних занять допомагає створити цілісне навчальне середовище, яке сприяє більш повному та різнобічному формуванню екологічних умінь учнів початкової школи.

Розглянемо форми екологічної позаурочної та позашкільної роботи. Кожний предмет, що вивчається у початковій школі, по-новому розкриває природознавчий матеріал, збагачує і допомагає розвивати навички спілкування з природними об'єктами.

Екологічна позаурочна та позашкільна робота з учнями з ООП може включати такі форми [3]:

1. Екологічні гуртки та клуби: Це можуть бути спеціально організовані гуртки або клуби, де учні з ООП займаються екологічними активностями,

вивчають природу, проводять екскурсії до природних об'єктів, виконують практичні завдання з охорони навколишнього середовища.

2. Екологічні проекти та дослідження: Учні з ООП можуть активно брати участь у різноманітних екологічних проектах та дослідженнях. Вони мають можливість проводити аналіз природних явищ, вивчати біорізноманіття, розробляти інноваційні екологічні підходи та робити конкретні рекомендації щодо охорони навколишнього середовища.

Виконання екологічних проектів взаємодії з реальними життєвими ситуаціями є важливим інструментом самостійної діяльності учнів початкової школи. Це сприяє розвитку їхніх пізнавальних та емоційних навичок, збільшує інтерес до вивчення, дозволяє індивідуалізувати та диференціювати навчання. Крім того, такі проекти сприяють розвитку творчого мислення, зміцнюють пізнавальну мотивацію, інтегрують раніше отримані знання та сприяють формуванню дослідницьких вмінь.

3. Екологічні екскурсії та табори: Організація екологічних екскурсій та таборів дозволяє учням з ООП взаємодіяти з природою, спостерігати природні явища, вивчати рослини та тварин, навчатися практичним навичкам охорони навколишнього середовища.

4. Екологічні акції та заходи: Важливо організовувати різноманітні екологічні акції та заходи, в яких учні з ООП можуть брати участь. Це можуть бути прибирання територій, посадка дерев, акції зі збереження води та енергії, екологічні фестивалі та заходи з популяризації екологічних питань. На нашу думку, природоохоронні акції дозволять формувати основи екологічної компетентності на засадах включення дітей з ООП у різні види діяльності: практичну, інтелектуальну і естетичну.

5. Пізнавально-трудова діяльність учнів визначають взаємозв'язок між працею та екологічними вміннями молодших школярів з особливими освітніми потребами. Робота з папером із вторинної сировини, зібраною власноруч, оновлення старих речей, виготовлення м'яких іграшок, носових хусток, а

також вирощування рослин надають найбільший спектр узгоджених зв'язків між змістом праці та екологічними вміннями учнів.

Трудові дії на різних етапах формування екологічних умінь чітко виражають екологічний аспект і легко сприймаються учнями початкових класів. Ці перспективи доступні для учнів, які можуть осмислити їх і, вносячи зміни в спосіб виконання таких практичних дій, впливати на них.

6. Партнерство з екологічними організаціями: Співпраця з екологічними організаціями допомагає учням з ООП долучатися до екологічних проєктів, отримувати професійну підтримку та сприяти розвитку їхніх екологічних навичок та вмінь.

7. Вивчення тварин та рослин: можна залучати учнів з ООП до дослідження тварин та рослин, які мешкають у їхньому регіоні. Вони можуть робити спостереження, складати описи та створювати презентації про різноманітність живого світу.

8. Екологічні реконструкції: Разом з учнями з ООП можна проводити екологічні реконструкції в класній кімнаті або на шкільному подвір'ї. Вони можуть створити моделі екосистем, відтворити рухи води та повітря, а також проімітувати процеси розкладання органічних речовин.

Отже, ці активності сприятимуть розвитку екологічної компетентності учнів з ООП, розширенню їхніх знань про природу та екологію, стимулюванню їхнього інтересу до природи та довкілля, а також розвитку практичних навичок і соціальних вмінь. Підсумовуючи, важливо підкреслити, що виховання справжньої людини не можливе без врахування природи і довкілля.

Природа є необхідною складовою для формування цінностей, етичних принципів, екологічної свідомості та відповідального ставлення до світу навколо нас.

Природа надає нам різноманітні ресурси, забезпечує баланс та гармонію в екосистемах. Вона навчає нас взаємодіяти з навколишнім середовищем, розуміти важливість її збереження та раціонального використання ресурсів.

Виховання через природу або з врахуванням природи дає можливість дітям розвиватися в гармонії з природою, пізнавати її красу і різноманіття, вчитися поважати і берегти її. Це сприяє формуванню екологічної свідомості, розвитку почуття відповідальності та громадянської активності.

Для виховання справжньої людини важливо поєднувати педагогічну діяльність з природою, вивченням природних явищ, взаємодією з навколишнім середовищем і пізнанням його цінностей. Це допоможе формувати повноту особистості, гармонію з навколишнім світом та розуміння важливості збереження природи для майбутніх поколінь.

Робота з дітьми з ООП вимагає від педагогів спеціалізованих знань і навичок. Педагоги повинні бути ознайомлені зі специфічними потребами цих дітей, мати уявлення про різні методи підтримки та адаптації навчання. Важливо забезпечити рівні можливості навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх особливих потреб.

Виходячи з цього, інклюзивна освіта спрямована на створення середовища, в якому кожна дитина має можливість отримати якісну освіту і розвиватися на рівні зі своїми однолітками.

Тому дослідники звертають увагу на такі аспекти вирішення проблеми:

1) Адаптація екологічної програми: Дослідники вивчають ефективні методи та підходи до адаптації екологічної програми для учнів з особливими освітніми потребами. Це може включати використання спеціальних методик, матеріалів та індивідуального підходу до кожного учня.

2) Розвиток комунікативних навичок: Екологічне виховання молодших школярів з ООП потребує розвитку комунікативних навичок. Дослідники вивчають ефективні методи комунікації з учнями, які допомагають їм зрозуміти та сприймати екологічну інформацію.

3) Використання візуальних засобів навчання: Дослідження показують, що використання візуальних засобів навчання, таких як ілюстрації, діаграми, фотографії та відео, може бути корисним для учнів з особливими освітніми

потребами. Вони допомагають зрозуміти складні концепти та забезпечують більш доступний спосіб навчання.

4) Врахування індивідуальних особливостей: Ефективне екологічне виховання молодших школярів з особливими освітніми потребами передбачає врахування їхніх індивідуальних особливостей та потреб. Дослідження зосереджуються на розробці індивідуальних навчальних планів та програм, які відповідають конкретним потребам кожного учня.

5) Впровадження ігрових та практичних елементів: Педагоги-практики рекомендують впроваджувати ігрові та практичні елементи у процес екологічного виховання. Це допомагає учням з особливими освітніми потребами активно залучатися до процесу навчання, розуміти екологічні поняття та набувати практичних навичок [23; 67].

На нашу думку, вивчення цих аспектів допомагає вдосконалити практику екологічного виховання молодших школярів з ООП та забезпечити їх активну участь у формуванні екологічної свідомості та відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Успішна діяльність вчителя з інклюзивними дітьми залежить від застосування під час уроків особливих педагогічних технологій, дозволяють знайти індивідуальний підхід до кожної дитини у класі, провести корекцію недоліків розвитку учня загалом [13, с. 27-28].

До основних дидактичних та методичних умов розвитку пізнавального процесу у учнів з ООП відносять:

- а) залучення учнів до процесу самостійного пошуку;
- б) забезпечення різноманітності навчальної діяльності учнів;
- в) пропозиція учням посиленого навчального матеріалу;
- г) використання різноманіття форм перевірки якості знань та умінь, якими опановують учні;
- д) обговорення на уроках цікавих фактів із життя тварин та рослин;
- е) доброзичливе ставлення вчителя до школярів, довічне спілкування з ними, що схиляє до діалогу.

Таким чином, з метою успішного екологічного виховання дітей з ООП, важливо забезпечити педагогам відповідну підтримку, надати доступ до професійного розвитку та ресурсів. Також важливо залучати батьків та фахівців до співпраці з метою забезпечення найкращого результату навчання дітей з ООП.

Узагальнюючи вищенаведений аналіз, важливо підкреслити, що проблема екологічної освіти в Україні є надзвичайно важливою і актуальною. Вона відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку країни та збереженні природи для майбутніх поколінь. Формування екологічної грамотності учнів є важливим завданням сучасної освіти, оскільки воно сприяє створенню свідомого та відповідального покоління, здатного приймати обґрунтовані рішення щодо екологічних питань. Екологічно грамотні громадяни є ключовим чинником в збереженні природи та забезпеченні сталого розвитку нашої планети.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи перший розділ, треба відмітити, що проблема екологічної освіти в Україні є надзвичайно актуальною і має пріоритетне значення для сьогодення та майбутнього. Сучасний світ стикається з серйозними екологічними викликами, такими як зміна клімату, забруднення довкілля та втрата біорізноманіття. Україна, як і багато інших країн, відчуває наслідки цих проблем. Тому розвиток екологічної освіти є необхідним і важливим завданням для нації.

Сьогодні екологічне виховання набуває все більш пріоритетної ролі в освіті. Прийняття Державного стандарту початкової освіти (2018 р.) з урахуванням екологічної освіти, створює перспективи для формування нового покоління людей, які мають екологічно відповідне мислення та здатні впроваджувати принципи сталого розвитку у своєму житті та діяльності.

Екологічне виховання має велике значення у формуванні молодого покоління, сприяє формуванню гармонійної особистості, яка усвідомлює своє місце в природному середовищі та здатна діяти на благо його збереження та відновлення для майбутніх поколінь.

Формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти та має на меті створення провідного напрямку для екологічної культури в освітньому вмісті. Цей процес надає мотивацію для розвитку ціннісних орієнтацій у навчальних конструктах. Важливим елементом екологічної компетентності є наявність знань про природні процеси, взаємозв'язки в природі, причини екологічних проблем і можливі шляхи їх вирішення.

Особа з екологічною компетентністю розуміє важливість збереження біорізноманіття, раціонального використання ресурсів та впливу людської діяльності на природу.

Отже, екологічна компетентність – це комплекс знань, умінь, навичок і цінностей, які дозволяють особистості розуміти екологічні проблеми, виявляти екологічну свідомість, а також приймати розсудливі рішення та діяти екологічно відповідально.

Ефективність формування екологічної компетентності у дітей з ООП значною мірою залежить від середовища, в якому вони знаходяться. Важливо надавати увагу адаптації навчальних матеріалів та методик до індивідуальних потреб цих учнів, забезпечуючи їхню активну участь і враховуючи унікальні особливості кожного учня. На нашу думку, позакласні заняття створюють можливість для учнів з ООП поглибити свої знання, розвинути вміння та навички, а також позитивно впливають на їх загальний розвиток і самовизначення.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Педагогічні умови розвитку екологічної компетентності молодших школярів з особливими освітніми потребами

У сучасному світі, що зіткнується з численними екологічними проблемами, актуальність формування екологічної компетентності у молодших школярів, зокрема тих, хто має особливі освітні потреби (ООП), стає необхідністю та важливим елементом освітнього процесу.

Початкова школа є періодом інтенсивного розвитку особистості, формування цінностей та життєвих поглядів. Учні з ООП в цьому віці потребують особливої уваги та підтримки. Формування екологічної компетентності в їхньому випадку визначається як особливо важливе завдання, оскільки це сприяє їхньому повноцінному взаємодії з природним середовищем та спільнотою.

Важливим аспектом є те, що екологічна компетентність допомагає учням розуміти взаємозв'язок між своїм ставленням до природи та загальним благополуччям суспільства. Учні з ООП, які формують екологічну компетентність, можуть стати активними учасниками процесу сталого розвитку, навчаючись бути відповідальними громадянами.

Крім того, екологічна компетентність впливає на розвиток когнітивних, соціальних та моторних навичок. Учні з ООП мають можливість розвивати свої здібності через вивчення природничих явищ, взаємодію з природним оточенням та вирішення екологічних завдань.

Науковці (А. Богуш, Н. Гавриш та ін.) визначають ряд завдань, пов'язаних із розвитком екологічної компетентності:

– виховання нового підходу до відношення до природного середовища;

- формування цілісної уяви про світ;
- створення реалістичних уявлень про явища природи;
- розвиток екологічної культури;
- набуття практичних навичок та умінь у бережливому ставленні до компонентів природи;
- активізація інтересу до навколишнього природного середовища [9, с. 21].

Отже, мета формування екологічної компетентності полягає у сприянні розвитку серед учнів активної екологічної позиції, бажанні взаємодіяти з метою збереження природи та досягнення сталого розвитку суспільства. Також це включає отримання знань про сталий спосіб життя, вироблення стійких, екологічно обґрунтованих звичок і позитивного ставлення до майбутнього.

Педагоги-практики виділяють основні завдання для вчителя під час формування екологічної компетентності молодших школярів з ООП, а саме:

1. Повідомлення учням знань про основні елементи неживої природи (*повітря, планети, материки, океани, воду, корисні копалини, ґрунт*) і живу природу (будову і життя рослин і тварин, а також про організм людини та її здоров'я);
2. Формування правильного розуміння таких природних явищ як *дощ, сніг, вітер, туман, осінь, зима, весна, літо у житті рослин та тварин* тощо;
3. Проведення через весь курс екологічного виховання (розгляду навколишньої природи як комплексу умов необхідних життя рослин, грибів, тварин і людей), дбайливого ставлення до природи;
4. Початкове ознайомлення з прийомами вирощування деяких рослин (кімнатних та на шкільній ділянці) та догляду за ними; з деякими тваринами, яких можна утримувати вдома;
5. Прищеплення навичок, що сприяють збереженню та зміцненню здоров'я людини. У процесі знайомства з живою і неживою природою в учнів розвиваються спостережливість, мова та мислення, вони вчаться

встановлювати найпростіші причинно-наслідкові відносини та взаємозалежність живих організмів між собою та з неживою природою, взаємозв'язки людини з неживою природою, вплив на неї [13, с. 38].

Отже, розвиток екологічної компетентності серед учнів початкової школи з ООП передбачає необхідність створення нових та удосконалення існуючих педагогічних умов. Цей процес повинен враховувати сучасні вимоги суспільства, а також включати в себе адаптацію освітнього середовища та спрямованість на формування особистості учня початкової школи з екологічною свідомістю.

Поняття «педагогічні умови» означає «фактори, обставини і об'єкти, які створюються в освітньому процесі з метою сприяння оптимальному розвитку і навчанню учнів. Вони впливають на організацію, зміст і хід навчального процесу, а також на взаємодію між учнями і вчителем» [48, с. 12]. Ці умови є ключовими елементами в створенні сприятливого середовища для ефективного навчання та розвитку учнів, враховуючи їхні індивідуальні потреби та особливості.

Важливо підкреслити, що педагоги мають велику відповідальність створювати умови для повноцінного та ефективного включення учнів з ООП у процес формування екологічної компетентності, щоб забезпечити їхній розвиток та активну участь у формуванні сталої екологічної культури.

Педагогічні умови можуть включати:

а) матеріально-технічне забезпечення: наявність необхідних навчальних матеріалів, посібників, обладнання, лабораторних приміщень, комп'ютерів тощо. Це допомагає створити комфортні умови для навчання і розвитку учнів;

б) організаційні умови: розклад занять, часові рамки, планування уроків, режим дня, використання методів і прийомів навчання, організація роботи в групах, самостійна робота учнів тощо. Вони визначають порядок і структуру навчального процесу;

в) соціальні умови: взаємодія між учнями та вчителем, співпраця, комунікація, клімат класу, створення сприятливої атмосфери, заохочення і визнання досягнень учнів, підтримка соціальної інтеграції;

г) психологічні умови: індивідуальний підхід до учнів, розуміння їхніх потреб і особливостей, психологічна безпека, розвиток емоційної сфери, підтримка самостійності, мотивація до навчання та розвитку;

д) методичні умови: використання сучасних методик, інноваційних підходів, застосування різноманітних методів навчання, оцінювання знань, використання інтерактивних технологій тощо. Це допомагає забезпечити ефективність і якість навчання.

На нашу думку, врахування педагогічних умов дозволяє створити оптимальні умови для навчання та розвитку учнів, сприяє досягненню поставлених цілей освіти і формуванню компетентностей. Варто підкреслити, що комбінація різних педагогічних умов впливає на ефективність освітнього процесу та забезпечує оптимальні умови для здобуття знань і навичок учнями.

Науковці (В.В. Молодиченко, А.М. Сердюк та ін.) виділяють наступні риси педагогічних умов, які впливатимуть на формування екологічної компетентності учнів початкової школи з ООП:

– професійний розвиток і готовність учителя початкової школи до формування екологічної компетентності учнів з ООП;

– створення для учнів сприятливого навчального середовища, що забезпечує мотивацію екологічної діяльності та формування екологічних цінностей;

– розширення уявлень дітей з ООП про природоохоронну роботу у практичній діяльності;

– розвиток пізнавальних екологічних інтересів та емоційної сфери учнів з ООП.

– моніторинг якості формування екологічної компетентності, який сприятиме розвитку особистості молодшого школяра загалом [48, с. 13-15].

На наш погляд, ці педагогічні умови допомагають створити сприятливе навчальне середовище, спрямоване на формування екологічної компетентності учнів початкової школи з ООП. Вони дозволяють забезпечити інклюзивне, індивідуалізоване та практичне навчання, що сприяє розвитку учнів з ООП у контексті екологічної освіти.

Розглянемо їх детально.

Умова 1. Готовність вчителя до формування екологічної компетентності учнів. Ця педагогічна умова є важливим аспектом успішного екологічного виховання. Вона передбачає, що вчитель повинен мати необхідні знання, навички і уміння для ефективного формування екологічної компетентності учнів.

Готовність вчителя до формування екологічної компетентності включає наступні аспекти:

– знання: Вчитель повинен мати достатні знання про екологію, природознавство, принципи сталого розвитку та інші відповідні теми. Він повинен бути ознайомлений з сучасними проблемами навколишнього середовища і мати розуміння екологічної важливості;

– навички: Вчитель повинен мати навички планування та організації екологічних занять та проєктів, використання різних педагогічних методів та технологій. Він повинен уміти стимулювати інтерес до екології, сприяти активній участі учнів у практичних діях та дослідженнях;

– ставлення: Вчитель повинен мати позитивне ставлення до екологічного виховання і бути прикладом для учнів. Він повинен виявляти екологічну свідомість, розуміння та відповідальність перед природою. Вчитель має створювати сприятливу атмосферу в класі, де учні відчують важливість екології і вільно виражають свої думки та ідеї;

– постійний розвиток: Вчитель повинен бути готовим до постійного самовдосконалення і професійного розвитку. Він повинен оновлювати свої знання, вивчати нові методики та підходи до екологічного виховання, брати участь у семінарах та тренінгах.

Отже, готовність вчителя до формування екологічної компетентності учнів є важливою передумовою успішного екологічного виховання. Це створює умови для ефективного впливу на учнів, розвитку їх екологічного мислення, почуття відповідальності за природу та активної участі в захисті навколишнього середовища.

Умова 2. Створення сприятливого навчально-виховного середовища формування екологічної компетентності учнів з ООП. Вибір зазначеної умови обґрунтовується необхідністю розвитку особистісного аспекту екологічної компетентності (мотивації для екологічної діяльності, усвідомлення екологічних цінностей) серед учнів початкової школи з особливими освітніми потребами (ООП).

Ознаками благоприємного навчально-виховного середовища для формування екологічної компетентності учнів з ООП можуть служити наступні аспекти:

а) інклюзивність: наявність системи підтримки, яка забезпечує доступність навчального процесу для учнів з ООП, їхню включеність у загальнокласне середовище та можливість співпраці з однолітками;

б) диференційований підхід: використання індивідуалізованих підходів до навчання, урахування особливостей кожного учня з ООП, забезпечення навчальної підтримки на рівні їхніх потреб;

в) відкритість та толерантність: створення атмосфери взаємоповаги, взаєморозуміння та прийняття різних індивідуальних особливостей. Підтримка сприятливих взаємин між учнями з ООП та їхніми однолітками;

г) налагоджена співпраця: взаємодія між педагогами, батьками та іншими фахівцями з метою розвитку навчального процесу та підтримки учнів з ООП. Включення батьків у виховний процес та партнерство з ними;

д) створення безпечного середовища: забезпечення безпеки та комфорту учнів з ООП у навчальному середовищі. Запобігання будь-якому виду дискримінації, насилля чи образливої поведінки;

е) доступність ресурсів: наявність адаптованого навчального матеріалу, спеціальних пристосувань та технологій, які допомагають учням з ООП вільно сприймати, розуміти та використовувати екологічні знання.

Отже, ці показники вказують на важливі аспекти створення сприятливого навчально-виховного середовища для формування екологічної компетентності учнів з ООП. На нашу думку, вони сприяють активному включенню учнів з ООП у процес навчання, розвитку їхніх здібностей та вихованню позитивного ставлення до навколишнього середовища.

Умова 3. Розвивати пізнавальні інтереси та емоційну сферу дітей з ООП. Ця педагогічна умова має на меті створення сприятливого середовища для розвитку і навчання дітей з ООП.

Однією з таких педагогічних умов є створення стимулюючого та цікавого навчального середовища. Ця умова передбачає використання різноманітних методів та підходів, які зацікавлять дітей з ООП та спонукатимуть їх до активної пізнавальної діяльності. Важливо забезпечити варіативність та доступність навчального матеріалу, щоб він відповідав індивідуальним особливостям та інтересам кожного учня.

Наприклад, учителі можуть використовувати інтерактивні методи навчання, такі як групові роботи, проекти, дискусії, рольові ігри та інші інтерактивні методи, які стимулюють їхній інтерес та сприяють розвитку емоційної сфери. Це дозволяє дітям з ООП брати активну участь у навчальному процесі, розвивати свої пізнавальні навички та сприймати інформацію в цікавій та зрозумілій формі.

Необхідно відзначити значущість методу екскурсій у контексті навчально-виховної роботи, оскільки вони створюють унікальні можливості для розвитку спостережливості та формування екологічного мислення серед учнів. Екскурсії сприяють збагаченню навчального досвіду та впливають на поглиблене вивчення навколишнього середовища.

Зокрема, використання пізнавальних завдань під час екскурсій виступає як ефективний інструмент, що стимулює учнів до активного спостереження.

Вчителі, використовуючи цей метод, можуть ініціювати питання, що спонукають дітей до уважного спостереження та висловлювання власних висновків. Обговорення впливу різних факторів, таких як погодні умови чи пора року, на життєдіяльність конкретних рослин, наприклад, берези, може значно розширити їхні знання та уявлення про природу.

Крім того, проведення порівняльного аналізу між спостереженнями, здійсненими в різний час року, дозволяє виявити зміни, які трапилися з рослиною, і розглядати їх як частину природничих процесів. Такий підхід розкриває перед учнями динаміку та взаємозв'язок природних явищ, що сприяє глибшому розумінню природи та формуванню екологічної компетентності.

Наприклад, під час весняної екскурсії вчитель може поставити такі запитання: *«Чому радіє берізка?»*, *«Хто співає цю пісеньку?»*, *«Що шепоче вітерець?»* тощо.

Учні можуть зафіксувати зміни у зовнішньому вигляді дерева, вивчаючи, як колір листя змінюється, як формуються нові гілки та як з'являються плоди. Крім того, учні можуть проводити спостереження за тим, як береза взаємодіє з іншими живими організмами, такими як комахи, птахи чи інші тварини, які можуть жити на її гілках або навколо неї.

З приходом зими вчитель з учнями може прийти до цієї берізки, для того щоб разом відшукати зміни.

Вчитель може запитати, наприклад: *«Яким стало деревце?»*, *«Чого листочки впали з дерева?»*, *«Кого нагадує берізка взимку?»* тощо.

Так, взимку учні можуть спостерігати за змінами в зовнішньому вигляді берези, коли листя випадає і дерево стає голим. Вони можуть спостерігати за тим, як береза переносить зимові умови, як утримує сніг на гілках та як впливає мороз на стовбур. Учні також можуть фіксувати зміни у поведінці тварин, які можуть використовувати березу як притулок або джерело їжі взимку.

Отже, цей вид спостережень сприяє розвитку екологічної свідомості, сприйняття природи як живого організму та розумінню впливу природних факторів на навколишнє середовище. Також, це розвиває навички спостереження, аналізу та висновків, що є важливими компонентами екологічної компетентності учнів.

Крім того, важливо навести й інші аспекти педагогічних умов для розвитку пізнавальних інтересів та емоційної сфери дітей з ООП, серед яких:

а) індивідуалізація навчання: Вчителі повинні враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного учня з ООП. Це може включати адаптацію навчального матеріалу, використання додаткових матеріалів та ресурсів, а також індивідуальну підтримку та допомогу;

б) створення мотиваційного середовища: Вчителі повинні створювати мотиваційне середовище, що спонукає учнів з ООП до активності, досліджень та пізнання. Важливо використовувати позитивні послання, заохочувати самостійність та відкритість до нових знань;

в) використання позитивного підходу та посилення самооцінки: Вчителі повинні створювати сприятливу атмосферу в класі, підтримувати позитивний підхід та заохочувати самооцінку учнів з ООП. Важливо відзначати їхні досягнення, похвалувати за зусилля та стимулювати їх до подальших успіхів.

Отже, ці педагогічні умови сприяють розвитку пізнавальних інтересів та емоційної сфери учнів з ООП. Вони сприяють активізації навчального процесу, підвищенню мотивації та позитивного ставлення до навчання, а також сприяють розвитку самостійності та творчого мислення учнів.

Умова 4. Розширення уявлень дітей з ООП про природоохоронну роботу у практичній діяльності. Ця педагогічна умова має на меті ознайомлення учнів з основними принципами природоохоронної діяльності та навчання їх практичним навичкам, що сприяють збереженню навколишнього середовища.

Для досягнення цієї педагогічної умови можуть використовуватись наступні підходи:

а) організація практичних робіт: Вчителі можуть проводити практичні заняття та екскурсії, під час яких учні активно залучаються до природоохоронних заходів. Наприклад, учні можуть брати участь у сортуванні сміття, створенні природничих майданчиків або вирощуванні рослин;

б) робота з екологічними проектами: Учні можуть брати участь у проектах, спрямованих на збереження природи, наприклад, створення домашніх компостерів, організацію міні-садів або вирощування квітів на шкільному подвір'ї. Це дасть їм можливість не лише отримати знання про екологічну діяльність, але й долучитися до практичного втілення цих знань;

в) співпраця з екологічними організаціями: Вчителі можуть співпрацювати з місцевими екологічними організаціями, які можуть проводити заняття та майстер-класи для учнів. Це дозволить дітям з ООП познайомитися з професіоналами в цій галузі та отримати більше практичних навичок;

г) використання дидактичних матеріалів: Вчителі можуть використовувати різноманітні дидактичні матеріали, такі як відео, презентації, ілюстрації та інтерактивні завдання, щоб розширити уявлення учнів про природоохоронну роботу. Це допоможе дітям краще усвідомити важливість збереження природи та виконання природоохоронних заходів.

Отже, реалізація цієї педагогічної умови дозволяє розвивати учнівське зацікавлення природою, формувати практичні навички екологічної діяльності та стимулювати їх активну участь у природоохоронних заходах.

Умова 5. *Моніторинг результатів формування екологічної компетентності учнів з ООП.* Ця педагогічна умова передбачає систематичне спостереження, оцінювання та аналіз результатів формування екологічної компетентності учнів з особливими освітніми потребами.

Для реалізації цієї педагогічної умови можуть бути використані наступні підходи:

– організація систематичних спостережень: Вчителі можуть систематично спостерігати за учнями під час навчально-виховного процесу з

орієнтацією на розвиток їх екологічної компетентності. Це може включати спостереження за їх активністю під час екологічних занять, виконання екологічних завдань та проектів, а також їхніх знань, умінь і ставлення до природи;

– використання методів оцінювання: Вчителі можуть використовувати різноманітні методи оцінювання, такі як тестування, практичні завдання, портфоліо, аналіз проектів тощо, для оцінки рівня екологічної компетентності учнів. Це допоможе виявити їхні успіхи, слабкі місця та потреби в подальшій підтримці та розвитку;

– аналіз результатів і планування дій: На основі отриманих результатів, вчителі можуть аналізувати прогрес у формуванні екологічної компетентності учнів з ООП та планувати подальші кроки. Це може включати коригування методик, використовуваних у навчальному процесі, а також індивідуалізацію підходів до кожного учня з урахуванням його потреб і можливостей.

Алгоритм проведення моніторингу формування екологічної компетентності учнів початкової школи може включати наступні етапи:

1) Планування: Визначення цілей та завдань моніторингу, вибір методів та інструментів оцінювання, розробка плану моніторингу.

2) Збір і аналіз інформації: Збір даних про рівень екологічної компетентності учнів за допомогою відповідних методик, тестів, спостережень та оцінювання їхньої практичної діяльності. Аналіз та обробка отриманих даних для виявлення тенденцій, успіхів та проблем.

3) Висновки та оцінка результатів: Підготовка звіту з результатами моніторингу, визначення рівня розвитку екологічної компетентності учнів, ідентифікація сильних і слабких сторін, визначення тенденцій розвитку.

4) Розробка рекомендацій: Висновки моніторингу використовуються для розробки рекомендацій щодо подальшого підвищення рівня екологічної компетентності учнів. Це можуть бути індивідуальні рекомендації для кожного учня, а також рекомендації щодо методик, матеріалів та змісту навчання.

5) Реалізація рекомендацій: Проведення заходів, спрямованих на врахування рекомендацій та подальший розвиток екологічної компетентності учнів. Це може включати заходи на уроках, позаурочну діяльність, залучення до проектів та програм, співпрацю з батьками.

б) Повторний моніторинг: Проведення повторного моніторингу з метою оцінки ефективності заходів, визначення прогресу та виявлення необхідності коригування стратегії формування екологічної компетентності учнів.

Отже, моніторинг результатів формування екологічної компетентності учнів з ООП допомагає вчителям визначити ефективність своєї роботи, виявити потреби учнів та забезпечити їхнє подальше розвиток у цій сфері. Ця педагогічна умова сприяє створенню систематичного підходу до формування екологічної компетентності учнів з ООП та покращенню якості навчально-виховного процесу.

Таким чином, забезпечення зазначених умов реалізації методики формування екологічної компетентності учнів початкової школи з ООП, забезпечить ефективність та результативність її здійснення.

Узагальнюючи вищенаведений аналіз, важливо наголосити, що створення екологічної компетентності серед учнів з особливими освітніми потребами (ООП) для збереження природного середовища є актуальною проблемою у сучасному світі. Майбутнє нашої планети та нашого життя залежить від виховання молодого покоління, здатного співіснувати в гармонії з природою, берегти та відтворювати її ресурси. Тому перспектива екологічного виховання в навчально-виховному процесі набуває великого значення.

На наш погляд, забезпечення необхідних умов для реалізації методики формування екологічної компетентності учнів початкової школи з ООП є критично важливим елементом. Це дозволить досягти ефективності та результативності впровадження даного підходу. Сприяючи розвитку екологічного світогляду учнів, вчителі сприяють створенню в майбутньому

громадян, що свідомо дбають про навколишнє середовище та прагнуть до його сталого розвитку.

2.2 Методика застосування дидактичних ігор в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для молодших школярів з особливими освітніми потребами

Однією з особливостей Нової української школи є впровадження інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у навчальний процес початкової школи. Це стало можливим завдяки суттєвим змінам у освітніх стандартах, які вимагають нового підходу до навчання та викладання з огляду на активну роль учня у власному освітньому процесі.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» виступає важливою передумовою для подальшого вивчення конкретних предметів, таких як хімія, біологія, географія, фізика та інші. Однак його роль не обмежується лише підготовкою до подальшого вивчення окремих дисциплін. Цей курс визначається як пропедевтичний, що означає, що він має на меті розвивати в учнів основні навички та уявлення, які будуть корисні в процесі здобуття більш глибоких знань у майбутньому.

Однією з ключових задач інтегрованого курсу є переосмислення дидактичних та методологічних підходів у викладанні, зокрема, у взаємодії між людиною та природою. Зміна акценту від традиційної передачі знань до активного власного дослідницького підходу вчителів та учнів сприяє більш глибокому розумінню та взаємозв'язку різних наукових галузей.

Такий інтегрований підхід підтримує активний розвиток критичного мислення, допомагає формувати навички самостійного дослідження та розв'язання проблем, що є важливими для розвитку учнів у сучасному освітньому середовищі [15, с. 8].

На уроках доцільно використовувати такі дидактичні ігри, організація яких не потребує багато часу на приготування обладнання, запам'ятовування громіздких правил. Під час вибору ігор, слід надавати перевагу тим, які

залучають більшість учнів класу, забезпечують швидку відповідь і концентрацію уваги.

Основні умови ефективного використання ігор включають органічне вплетення їх в навчальний процес, захоплюючі назви, ігрові елементи (зачини, римування), обов'язковість правил та використання лічилок. Важливо, щоб ігри були доступними для всіх учнів та включали всіх учасників класу.

Під час пояснення гри вчитель повинен висвітлювати мету та завдання гри зрозуміло та цікаво, спонукаючи інтерес. Формулювання правил гри повинно бути чітким, а після завершення гри важливо провести обговорення та зробити висновки.

Використання ігор на уроках може допомагати зробити навчання цікавішим, залучити учнів до активної участі та забезпечити емоційне сприйняття навчального матеріалу.

Для молодших школярів з особливими освітніми потребами, на уроках курсу «Я досліджую світ», рекомендовано запровадити такі ігри:

1. Дидактичні ігри на уроках «Я досліджую світ»:

– *Гра «Так чи ні»*. Вчитель обирає тему для гри (наприклад, «Тварини лісу» або «Рослини водойм»). Готує картки з ілюстраціями, представляючи об'єкти, що відносяться до обраної теми. Учні готують маркери чи кольорові фломастери, де зелений – це позитивна відповідь «так», червоний – негативна відповідь «ні».

Приклад гри «Загаткова лисиця»: Вчитель називає різні риси характеру лисиці (наприклад, розумна, хитра, добра, пухната, агресивна, вправна у полюванні, біла, з коротким хвостом тощо). Після того, як вчитель озвучить кожен рису характеру, учні піднімають вгору відповідний колір для вираження свого ставлення до цієї риси.

– *Гра «Тематичний барабан: знайди відповідність»* – це чудовий спосіб вивчення пори року, тварин, рослин та їхньої їжі. Учні стають навколо «Тематичного барабану». Вчитель чи один із учнів обирає категорію (пора

року, тварина чи рослина). Учні повертають барабан. Зображення, на якому зупинився барабан, стає основою для обговорення.

Приклади питань:

- *Яка пора року на малюнку?*
- *Яку тварину ми бачимо?*
- *Що ця тварина їсть?*
- *Коли ця рослина цвіте?*

Батьки можуть допомогти виготовити цей барабан разом із своїми дітьми (рис. 2.1).

Рис. 2.1 – Приклад «тематичного барабану»

– *Гра «Звуки природи»* (Аудіальне сприймання): Учні слухають записи звуків природи та вгадують, який це звук (птахи, річка, вітер). Це сприяє розвитку аудіального сприймання та розширює їхнє уявлення про природу.

– *Гра «Природниче лото»*. Вчитель готує картки із малюнками місць існування різних груп тварин (свійські, дики, птахи, морські, лісові тварини тощо). Кожна карта повинна мати невеликі місця для заповнення. Учні мають визначити, куди вони розташують ці тварини на своїх картках (наприклад, ліс, ферма, океан).

Приклади тварин і їхніх місць існування:

- 1) *Свійські тварини*: корова (ферма), кіт (дім), курка (ферма).
- 2) *Дикі тварини*: ведмідь (ліс), лев (саванна), мавпа (джунгли).
- 3) *Птахи*: орел (гори), ластівка (дім), пінгвін (антарктида).

4) *Морські тварини*: кит (океан), медуза (море), рак (річка).

– Гра «Знайди пару» – це активна інтерактивна гра, в якій учні співпрацюють у командах, щоб правильно поєднати об'єкти.

Об'єкти для гри можуть бути, наприклад:

- Малюнки тварин та роздруківки їх назв.
- Малюнки тварин та їжі, яку вони їдять.
- Малюнки тварин та їх слідів.
- Малюнки дерев та їх плоди.
- Малюнки грибів та їх назв.

Наприклад, вчитель роздає картинку дерева одній команді та плоди іншій. Під час гри, учні в парах повинні знайти відповідності між деревом та плодами. Правильно обрані пари проходять крізь «чарівну браму» – двоє експертів піднімають догори зчеплені руки, утворюючи прохід. Якщо пара вибрана неправильно, «чарівна брама» зачиняється.

– *Гра «Магазин»*. Ця гра створює ситуацію, де учні можуть взаємодіяти, вибирати товари та розпізнавати їх. «Касир», яким є учитель, пропускає покупців тільки в тому випадку, якщо вони можуть назвати товари та віднести їх до конкретної групи продуктів. У випадку незадовільної відповіді, касир не дозволяє покупцеві пройти, але вони можуть консультиватися між собою та подавати більш докладні та точні відповіді на запитання касира. Також діти можуть об'єднуватися в пари або групи для спільних покупок та розповіді про них разом.

– *Гра «Закінчи речення»* – це вправа, під час якої учні отримують речення та завдання переписати їх, доповнивши слово протилежного значення, наприклад:

- На галявині росте ягода маленька і ... .
- Птахи на зиму відлітають, а навесні ... .
- *Водойми бувають глибокі й ... .*
- Взимку день короткий, а у літку ... .

– Гра «Знайди половинку». Вчитель готує картки з малюнками листочків. Кожна картка поділена на дві частини (рис. 2.2).

Рис. 2.2 – Матеріал для гри «Знайди половинку»

Може бути два варіана завдання:

1) Одну половинку листочка вчитель прикріплює на відповідну доску, учні повинні підібрати іншу половинку листочка за кольором та формою, та закріплювати їх на досці у відповідному місті .

2) Вчитель навмисно закріплює половинки листочків не на свої місця, а учням потрібно виправити ці помилки, розкладаючи всі листочки правильно.

– Гра «Орнамент із листя». Для цієї гри вчитель дає попереднє завдання учням – вирушити у навколишнє середовище з метою знайти різноманітні листя різних форм та розмірів.

На початку гри вчитель створює візерунок із листочків, розташованих в певній послідовності (наприклад, три листочка берези, два листочка клена, один листочок тополі тощо). Учні відтворюють цю послідовність самостійно. Гра може бути організована у формі змагання між чотирма командами, які вчитель об'єднав за порами року. Перемагає та команда, яка першою виконала завдання правильно.

Обговорення може включати такі питання, як «Чому ви обрали саме це листя?» або «Які елементи природи вас надихають?».

– Гра «Хто літає?». Учні розташовані напівколом, а вчитель пояснює правила:

– «Діти, я буду називати будь-яку тварину, яка може або не може літати, і вам слід піднімати руку лише тоді, коли я називаю тварину, яка дійсно може літати, наприклад «птаха літає». Але будьте уважними, оскільки я можу назвати й помилкові чи неправдиві дії, наприклад, «черепашка літає».

Спочатку вчитель промовляє повільно, давши учням час на роздуми, а потім пришвидшує темп. Перемагають ті учні, які не зробили жодної помилки протягом гри.

– *Гри з LEGO.*

– Гра «Давайте знайомитись!». Гра призначена для навчання дітей вмінню з'єднувати цеглинки LEGO, а також розвитку навичок розповіді про себе та власні вподобання. Основна мета гри – створення позитивного емоційного фону у класі та сприяння формуванню дружби між однокласниками.

Гравці використовують конструктор LEGO для створення своїх унікальних моделей. Після створення своїх творінь, діти представляють їх і розповідають коротко про себе.

Вчитель задає різноманітні питання учням, наприклад:

– *Скільки всього цеглинок у вашій моделі?*

– *Хто поставив однакові цеглинки?*

– *Поділіться своїми враженнями від отриманої моделі.*

– *Які деталі вас зацікавили найбільше?*

– Гра «Будівельники».

Мета: Навчити дітей порівнювати розмір предметів за допомогою «мірки», вимірювати конструкцію шляхом збільшення кількості блоків. Розвивати конструктивні навички.

Матеріали: Конструктор LEGO, малюнок будівлі з кількома поверхами.

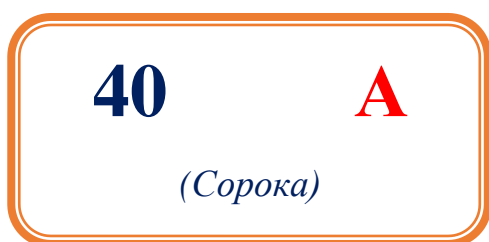
Хід вправи: Діти формують групи та створюють макет багатоповерхової будівлі. Кожна група готує питання або завдання.

Вчитель пропонує учнів обмінюватися макетами групам та відповідати на питання, перевіряючи свої відповіді, наприклад:

– Скільки кубиків потрібно для того, щоб побудувати таку будівлю, як на картинці?

– Скільки кубиків потрібно для того, щоб побудувати будівлю на 3 етажа вище (нижче)?

3. Ребуси.

4. Загадки на уроках «Я досліджую світ»:

Загадка 1.

Має вуса, пишний хвіст

І погану звичку:

Спершу добре він поїсть,

Потім вмиє личко (Кіт)

Загадка 2.

Я мишей в хаті ганяю,

Вуса ще з дитинства маю,

Лапкою миюся щодня.

Я пухнасте (Кошеня)

Загадка 3.

Він трубить, але не трубач,

Всіми визнаний силач.

У нього величезний ніс,

Ніби років тисячу ріс (Слон).

Загадка 4.

Гладиш – пеститься,

Дражниш – кусається (Собака).

Загадка 5.

Руда, з пухнастим хвостом,

живе у лісі під кущем (Лисиця).

Отже, уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початковій школі визначаються своєрідністю та специфікою, які найбільш ефективно реалізуються через створення проблемних ситуацій. Це підходить для формування глибокого розуміння предметів, а також розвитку критичного мислення та творчих здібностей молодших школярів.

Проблемні ситуації на уроках інтегрованого курсу дозволяють активізувати інтелектуальну активність учнів. Розв'язання реальних завдань вимагає від них не лише засвоєння конкретних фактів, але й застосування отриманих знань у практичних ситуаціях. Проблемна постановка завдань розширює зону комфорту учнів, стимулюючи їх до вивчення нового матеріалу та самостійного мислення.

Суть проблемного навчання виявляється у взаємодії вчителя та учня, оскільки під час розв'язування проблем вони утворюють діалогічні відносини. Під час уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у дітей виникає багато запитань, спрямованих на розуміння явищ: «Чому?», «Як?», «Звідки?».

Вчителі та учні мають можливість розв'язувати проблемні ситуації різними методами. Вчителі можуть надавати проблемні знання, сприяти частковим пошуковим діям, а також стимулювати дослідницьку діяльність через спостереження та самостійне дослідження.

Заплутані та складні ситуації спонукають учнів до інтенсивного розвитку інтересу до знань, науки та навчання взагалі. Тому, забезпечуючи розвиток пізнавальної активності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», важливо використовувати цілеспрямовані, систематичні та методично обґрунтовані засоби навчання.

Наведемо приклади:

– Проблемні завдання «Знайди правильний вибір». Такі завдання можуть включати в себе ситуації, де учні повинні розглянути різні варіанти та вибрати оптимальний чи обґрунтувати свій вибір, наприклад:

Ситуація 1. Діти, які активно збирали ягоди в лісі, стали втомлюватися від повільного темпу, яке вимагає збирання ягід по одній. Максим винайшов швидший спосіб – наламати гілки із ягодами. Усі згодилися з його ідеєю, і, завдяки цьому швидкому методу, кошики швидко наповнилися. Діти, задоволені, повернулися додому.

Ситуація 2. Діти прийшли до озера, захоплені його красою та природною обстановкою. Проте вони виявили сміття на траві. Замість того, щоб пройти повз, діти вирішили прибрати сміття. Два хлопчики зібрали сміття та викинули його в озеро, зробивши берег чистим і охайним.

Проблемні задачі:

- *Що можна зробити з аркуша паперу?*
- *Що буде, якщо всі люди раптово стануть вище за свій зріст?*
- *Чи бачили ви забруднення водойми? Що можна зробити для вирішення цієї проблеми?*
- *Який звір може символізувати темне, хмарне небо?*

Ці питання можуть викликати цікаві дискусії та допомогти учням розвивати креативне та логічне мислення, а також формувати асоціації між різними об'єктами та явищами.

Вдало підібрана гра сприяє якісному засвоєнню вивченого матеріалу, розвитку швидкої реакції, довільної уваги учасників та викликає позитивні емоції не лише у переможців, а й у всіх учасників.

Використання природного матеріалу під час ігор сприяє розвитку сприйняття різних аналізаторів (звуку, смаку, дотику, запаху), формує мислення та увагу (виділення істотних ознак, порівняння та узагальнення); розвиває здатність описувати предмети та визначати їх за описом; допомагає знаходити ціле за частиною і частину за цілим, групувати об'єкти за способом їх застосування; сприяє визначенню послідовності стадій розвитку рослин і тварин та поясненню їх значення.

Наведемо приклади:

– *Вправа «Вгадай на дотик».*

Матеріали: Овочі та фрукти, які поміщені в мішечок для кожного учня. Вчителю доступна коробка з тими ж самими предметами.

Правила гри: Гра проводиться одночасно з участю 2–3 дітей. Вчитель зі свого мішечка витягує по одному предмету та кладе його на стіл. Учень вставляє руку в мішечок і використовуючи лише дотик, повинен знайти в своєму мішечку такий самий предмет. У випадку невдачі учня просять уважно оглянути предмет і надати йому словесний опис. Після цього учень повторно шукає на дотик інший предмет.

– *Вправа «Хто більше побачить».*

Матеріали: Пари іграшок тварин або зображення тварин, що відрізняються одне від одного за деталями.

Правила: Під час першого проведення гри вчитель надає опис одного з предметів, а діти повинні визначити інший предмет, який відрізняється за деталями. Вчителю слід навчити дітей техніці огляду предмета, надаючи загальний огляд основних частин та деталей. Якщо діти мають труднощі з описом іграшок, вчитель може ставити їм питання, підкреслюючи окремі деталі та просить учнів назвати їх форму. Перемагає той, хто додає ще одну деталь останньою.

– *Вправа «Ліс – хто в ньому живе?»* Гру проводимо під час прогулянки чи екскурсії в лісі (парку), наперед визначивши, хто над чим працюватиме (дерево, галявина тощо). Діти уважно розглядають, вивчають своє дерево на

дотик, на запах, його форму й структуру кори. З'ясовують, які особливості притаманні саме цьому дереву (дупло, пташине гніздо, будиночок білки, ходи, зроблені комахами...). Спостерігають кому належить гніздо, які комахи живуть під корою. Оглядаючись навколо, знаходять «родичів» свого дерева. Визначають вид дерева.

Робота продовжується в класі. На дошці розвішані малюнки із зображенням лісових мешканців, яких зустрічали під час прогулянки в лісі. Намагаємось відтворити в малюнках дитячі враження від лісової прогулянки. Граємо в рухливу гру, імітуючи рухи різних лісових мешканців. Спробуємо порівняти життя людини з життям тварин (добування їжі, родинне життя). Будемо повторювати прогулянки до нашого дерева, лісу, галявини в різні пори року, водночас аналізуючи значення кожної пори року в житті нашого дерева, а також в житті лісових мешканців.

Цю гру вчитель проводить під час прогулянки або екскурсії в лісі або парку, перед тим визначивши, хто буде досліджувати що (дерево, галявина і т. д.). Діти уважно оглядають та вивчають своє обране дерево, використовуючи відчуття на дотик і запах, а також розглядаючи його форму і структуру кори. Вони визначають особливості, притаманні саме цьому дереву, такі як дупло, пташине гніздо, будиночок білки, сліди від комах тощо. Діти спостерігають, кому належить гніздо, та визначають вид дерева.

Робота продовжується в класі, де на дошці розміщені малюнки лісових мешканців, яких вони зустріли під час прогулянки в лісі. Вчитель намагається передати в малюнках дитячі враження від лісової прогулянки. Діти беруть участь у рухливій грі, імітуючи рухи різних лісових мешканців. Діти визначають схожість і відмінність між життям людини та тварин, зокрема, щодо добування їжі та сімейного життя. Таку прогулянку до дерева, лісу або галявини вчитель може продовжувати в різні пори року, аналізуючи значення кожної пори року в житті дерева і лісових мешканців.

Отже, різноманітність ігрових засобів, пізнавальних завдань та дидактичних ігор створює широкі можливості для вчителя обирати такі гри чи

завдання, які найбільше відповідають меті уроку. Молодші школярі в ігрових вправах можуть грати, розв'язувати ребуси, складати загадки, що не лише оживляє навчальний процес, але й запобігає втомі. Застосування ігор, ребусів, кросвордів та анаграм є важливим засобом розвитку пізнавальної активності молодших школярів, особливо з особливими освітніми потребами. Ці елементи викликають позитивні емоції учнів, підвищують інтерес до вивченого та є цікавими формами перевірки засвоєння фактичного матеріалу. Зокрема, загадка грає важливу роль серед заходів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Ребуси відкривають широкі можливості для розвитку уваги, кмітливості, уяви та асоціативного мислення, а також формують вміння відзначати важливі ознаки предметів.

Використання гри під час екскурсій, вивчення природи та інших тем дозволяє дітям більш глибоко і цікаво взаємодіяти з оточуючим світом, сприяє розвитку спостережливості та підвищує рівень екологічної обізнаності. Такий підхід не лише зробить навчання цікавішим, а й сприятиме формуванню екологічно свідомих громадян.

2.3 Шляхи підвищення ефективності процесу формування екологічної компетентності у молодших школярів з особливими освітніми потребами засобами гри

Оновлення суспільства, зокрема його радикальна трансформація, представляє собою складний процес, що охоплює перетворення у всіх суспільних сферах, включаючи освіту, зокрема роботу початкової школи.

На сучасному етапі освіта в початковій школі функціонує у ситуації альтернативного навчання та вільного співіснування різних педагогічних систем. Проте це завдання підпорядковане всебічному розвитку особистості кожного учня, його самовизначенню та самореалізації під час навчально-пізнавальної діяльності, якою управляє вчитель. В умовах такого контексту

виникає необхідність перегляду методологічних і ціннісних орієнтацій педагогічної діяльності.

Важливим аспектом є перехід від авторитарного до особистісно зорієнтованого гуманістичного типу навчально-виховного процесу та від підтримувального до розвивального навчання. Цей підхід спрямований на готовність учнів до самоуправління, самоосвіти і творчості.

В ефективності роботи вчителя в умовах інклюзивної освіти визначальним фактором є його здатність аналізувати суспільну ситуацію, усвідомлювати поставлені перед школою цілі, знаходити оптимальні шляхи досягнення цих цілей і виробляти індивідуальний стиль діяльності. Це вимагає високого рівня розвитку педагогічного мислення вчителя.

Інклюзивна освіта, вбачається як не просто методика навчання, але й ключовий елемент соціальної політики. Її роль полягає в досягненні соціальної інклюзії, що передбачає рух від інтеграції в освітній заклад до інтеграції в суспільство.

Орієнтація української освіти на інклюзивне навчання та інтеграція його принципів у національну освітню політику має сприяти подоланню ізоляції молодших школярів з особливими освітніми потребами від соціальних реалій та сприяти їх інтеграції у соціальне середовище. Це створить умови для того, щоб ці діти відчували себе підтриманими та включеними в загальний контекст суспільства.

Інклюзивне навчання, взагалі, орієнтоване на розвиток особистості молодшого школяра, формування його готовності до реального життя, творчого мислення, критичного аналізу світу та себе в ньому. Воно сприяє постійному оволодінню новими видами діяльності та взаємодією з оточуючими.

О.М. Вержиховська, вивчаючи методичні особливості засвоєння екологічних знань учнями з ООП, приходять до висновку, що «діти з особливими освітніми потребами, можуть успішно оволодівати екологічними знаннями. Вони вчаться нормам поведінки та цінностям, пов'язаним з

природою, а також набувають практичних умінь і навичок щодо збереження природного середовища під час навчання, ігор та суспільнокорисної праці. Важливим етапом у формуванні природничих понять є організація пізнавальної діяльності учнів, яка розпочинається забезпеченням їх сприймання окремих явищ, предметів та подій. Використання наочних образів сприяє утворенню цілісного розуміння об'єкта, відображаючи його властивості, взаємозв'язки та взаємодії між його частинами [13, с. 35-44].

У визначенні основних напрямків діяльності педагога, спрямованої на формування екологічної компетентності учнів молодших класів з ООП, О. Вержиховська виділила кілька ключових напрямків:

а) розвиток внутрішньої потреби у пізнанні природи: Спрямовано на стимулювання внутрішнього інтересу учнів до вивчення природи, розвитку цікавості та пізнавальної активності;

б) оволодіння нормами екологічно-грамотної поведінки: Включає в себе формування навичок та вмінь екологічно грамотної поведінки та ефективного спілкування з природою;

в) засвоєння народних традицій у взаємовідносинах з природою: Спрямовано на ознайомлення учнів з народними традиціями та кращими зразками світової практики взаємодії з природою;

г) залучення до природоохоронної діяльності: Орієнтовано на активне залучення учнів до заходів з охорони природи на основі набутих знань та ціннісних орієнтацій;

д) сприяння переходу опанованих знань в переконання та естетичні смаки: Включає в себе підтримку переходу здобутих знань в особисті переконання, формування естетичних смаків та встановлення нормативів ставлення до природи [13, с. 42-44].

У результаті дослідження, О. Вержиховська робить висновок, що учні з ООП виявляються працьовитими, співчутливими і прихильними до природи.

Отже, взаємодія з природою та вивчення навколишнього світу може бути особливо захоплюючою для учнів, особливо для тих, у кого є особливі

освітні потреби. Організація цікавих та корисних діяльностей є ключовим аспектом навчання. Враховуючи емоційність та чутливість учнів, важливо використовувати різноманітні педагогічні прийоми та форми вивчення природи.

Поетичні рядки, вірші, прислів'я та приказки можуть слугувати важливими засобами для враження та вивчення природних явищ. Вони не лише додають краси уроці, але й стимулюють емоційний відгук та легше запам'ятовуються дітям.

Крім того, використання цитат із творів художньої літератури може розширити уявлення учнів про природу та викликати більше позитивних емоцій. Вчителю важливо підібрати такі матеріали, які відповідають інтересам та рівню розуміння своїх учнів.

Використання художніх творів може зробити урок більш цікавим та доступним для всіх учнів, сприяючи формуванню позитивного ставлення до вивчення природи. Ці твори можуть бути використані вчителями під час уроку «Я досліджую світ».

Впровадження різноманітних форм роботи, таких як робота в парах, робота в групах і використання диференційованого навчання, може значно покращити процес розвитку екологічної компетентності учнів. Ці форми роботи не лише сприяють розвитку екологічної компетентності, але й розвивають соціальні та комунікаційні навички учнів, навчаючи їх співпрацювати та обмінюватися інформацією.

Наведемо конспект розробленого уроку-гри «Я досліджую світ» (на матеріалах підручника «Я досліджую світ», 3 клас (авторів І.Я. Андрусенко, В.В. Вдовенко, Н.В. Котелянець, О.В. Агеєва) [1].

Тема. Що треба робити, щоб зберегти чисте повітря? (с. 29-33) [1, с. 29-33].

Мета: інформування учнів про фактори забруднення повітря; розвиток їхньої аналітичної, порівняльної здатності, а також можливості робити

висновки; усвідомлення важливості захисту повітря від забруднень та виховання дбайливого ставлення до природи.

Обладнання: м'ячик, ілюстрації, презентація та мультимедійна дошка, які сприяють більш ефективному та цікавому сприйняттю матеріалу.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку.

I. Організація класу. Психологічна підготовка учнів до сприйняття матеріалу.

1. Виступ синоптика (учень розповідає про температуру повітря, вітер, стан неба, опади): *Сьогодні досить холодно, вітру не має, опадів теж, небо хмарне і пасмурною.*

Свої спостереження синоптик позначає в «Календар погоди».

2. Фенологічна сторінка (Звіт синоптика про стан неба, хмарність, опади, температура повітря, вітер і висота сонця над горизонтом).

Вчитель: – Діти, застосовуючи ці показники до нашого класу, давайте визначимо прогноз погоди у нашому класі. Ви згодні, що в нашому класі сьогодні безхмарне небо на уроці, а сильний вітер наблюдається від піднятих рук.

II. Актуалізація опорних знань, перевірка домашнього завдання.

1. *Гра «М'ячик».*

Ціль гри: активізація знань учнів і виявлення їхнього розуміння теми, що допоможе поглибити їхні знання та розвинути критичне мислення.

Порядок гри:

Учні сідають в коло. Вчитель тримає м'ячик і кидає його одному з учнів. Учень, якому кидають м'ячик, отримує його і відповідає на питання, яке задає вчитель. Після відповіді учень кидає м'ячик іншому учневі, обираючи наступного учасника гри. Гра триває, поки всі учні не отримають можливість відповісти на питання або доки не пройде певний часовий інтервал.

Приклади питань:

– *Які властивості повітря ви вже знаєте?* (Прозоре, безбарвне, не має запаху, кольору).

– *Як повітря допомагає нам у повсякденному житті?* (дихають, виробляють енергію).

– *Чому повітря невидиме?* (Воно не має кольору або запаху, які можна б побачити чи відчути).

– *Як люди використовують повітря для пересування?* (Люди використовують повітряні транспортні засоби, такі як літаки, для подолання великих відстаней).

– *Які основні функції повітря в природі?* (Повітря є необхідним для дихання тварин і рослин, воно також передає тепло і вологу).

III. Повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчальної діяльності.

Вчитель: – Діти, чи засте ви, що повітря погано проводить тепло. Ми можемо відзначити цю особливість повітря, спостерігаючи за змінами в природі. Взимку, наприклад, шерсть тварин стає густішою, а у птахів з'являється пух.

Між густою шерстю та пухом є повітря, яке допомагає зберігати тепло. Люди та тварини вдихають повітря, а потім видихають вуглекислий газ.

Всім нам необхідне чисте повітря. Сьогодні на уроці ми обговоримо саме цю тему, і для того, щоб наші знання залишилися в пам'яті, ми виконаємо завдання у нестандартній формі. Крім того, ми створимо власний проєкт і виготовимо книгу з назвою «Чисте повітря».

IV. Сприйняття та осмислення нового матеріалу.

1. Розповідь вчителя з елементами бесіди. Робота за підручником [1, с. 33-36].

2. Розробка розділів книги.

– *1 сторінка книги:* «Що забруднює повітря?».

Вчитель розповідає учням, що забруднює повітря: Забруднення повітря має багато джерел. Одним із найголовніших є транспорт. Велика кількість автомобілів у містах викидає в повітря шкідливі речовини, що робить його

несприятливим для дихання. Машина, які працюють на бензині або дизелі, особливо впливають на якість повітря.

Іншим джерелом забруднення є промислові підприємства. Вони викидають в атмосферу різні хімічні речовини та пил, що можуть шкодити здоров'ю людей та тварин. Заводські труби є одним із основних джерел забруднення повітря в промислових районах.

Лісові пожежі та спалювання рослинності також призводять до забруднення повітря. Під час цих подій в атмосферу потрапляють великі кількості диму та часток, що можуть бути небезпечними для здоров'я.

Осіньне спалювання опалого листя та бур'янів є ще одним фактором, що погіршує якість повітря. При горінні цих матеріалів утворюються шкідливі речовини, які потрапляють в атмосферу.

Питання для обговорення:

- *З чиєї вини відбувається забруднення повітря?*
- *Чому деякі місця мають чистіше повітря, ніж інші?*
- *Чому спалювання опалого листя та бур'янів може бути шкідливим для повітря?*

Далі вчитель пропонує учням розглянути малюнки і помістити відповідні світлини поруч із кожним джерелом забруднення на першій сторінці в книзі, щоб відобразити візуально, як ці процеси впливають на повітря (рис. 2.3).

Що таке забруднення атмосфери?

Рис. 2.3 – Сторінка книги «Що забруднює повітря?»

– 2 Сторінка: «Як зберегти чисте повітря?».

Вправа 1.

Хід вправи:

1) Обговорення:

Вчитель виголошує питання для обговорення:

– «Що вважають зеленими легенями планети?» Так, це рослини! Рослини, такі як дерева, трава і квіти, виконують неймовірно важливу роботу. Вони вбирають вуглекислий газ, який ми видихаємо, і видають кисень, який нам так потрібен.

– «Що можемо робити, щоб повітря було чистішим?» Ми, люди, можемо зробити багато речей! Наприклад, ми можемо більше саджати дерев і квітів, адже вони допомагають очищати повітря від шкідливих речовин і роблять його свіжішим. Ми також можемо використовувати електро-автомобілі та інші екологічно чисті види транспорту, які не забруднюють повітря. А знаєте, чому це важливо? Тому що викиди від машин можуть робити повітря бруднішим.

– І ще одна цікава річ: енергія. Ми можемо використовувати енергію від сонця, води та вітру. Це називається альтернативними джерелами енергії.

Вони допомагають нам отримувати електроенергію без того, щоб забруднювати повітря.

Вчитель узагальнює обговорення: Отже, діти, ми розглянули, які кроки ми можемо взяти для збереження чистого повітря. Пам'ятайте, кожен із нас може внести свій внесок, і ми разом можемо зробити наше повітря чистішим і нашу планету кращою для всіх нас!

Обговорення таких питань може сприяти усвідомленню учнями того, чому чисте повітря є важливим ресурсом, який потрібно захищати і підтримувати.

Далі вчитель пропонує учням розглянути та включити ілюстрації до книги у розділі «Як зберегти чисте повітря?» (рис. 2.4).

Як зберегти чисте повітря?

Рис. 2.3 – Сторінка книги «Як зберегти чисте повітря?»

Вправа 1. «Малюнок «Моє чисте повітря».

Вчитель просить учнів достати аркуш паперу та кольорові олівці та намалювати своє бачення чистого повітря. Під час малюнка можна розповісти дітям про те, які прості дії можна виконати для збереження чистого повітря.

Ця вправа включає творчість, обговорення та особисту відповідальність, що робить її пристосованою для учнів 3 класу.

Вправа 2. Бліц.

– Розкажіть, що вважають зеленими легенями планети (рослини).

– Що людина може робити для того, щоби повітря було чистішим?

– *Зазначте заходи, які люди вживають для того, щоб не забруднювати атмосферу* (розробка електромобілів, використання альтернативних джерел енергії (сонце, вода, вітер), а також посадка дерев для озеленення міст і сіл).

Довідка: чотири великі дерева за добу можуть виділяти достатньо кисню для однієї людини, а тополь може виділяти таку ж кількість кисню, що й три липи, чотири сосни або сім ялинок.

– *3 сторінка: «Забезпечення міста чистим повітрям!».*

Вправа 1. Розв'яжи задачу:

В місті осінню було викорчовано 20 старих тополів, 10 ясенів і 5 ялинок. З метою забезпечення міста чистим повітрям, планується замінити ці вирубані дерева на молоді.

Які варіанти можливі для висадження нових деревця на місця вирубаних?

– *Можна посадити ту кількість дерев і їх види, які було викорчовано.*

– *Можна подвоїти кількість викорчованих дерев.*

Запиши розв'язки на сторінку.

Рис. 2.4 – Сторінка книги «Забезпечення міста чистим повітрям!»

– *4 сторінка: «Корисні ігри».*

Вправа 1.

Вчитель: Більшу вигоду приносить проведення часу на свіжому повітрі та активні тренування, порівняно з перебуванням в приміщенні. Бажано частіше відпочивати за містом, у лісі, парках або на березі водойм, де присутні зелені насадження. Погляньте на зображення. Як діти проводять свій відпочинок? (Займаються активними іграми, або грають у настільні ігри).

Які з ігор є корисними? (Ті, що включають рух та активність).

Які види ігор тобі більше до вподоби: ті, де потрібно багато рухатися, чи настільні? (Віддаю перевагу іграм, де потрібно багато рухатися).

Помістіть відповідні малюнки на сторінку (рис. 2.5).

Рис. 2.4 – Сторінка книги «Корисні ігри!»

Вправа 2. Фізкультхвилинка.

Сильний вітер до землі, гне дерева молоді, (присідають).

А вони ростуть, міцніють (піднімаються).

Вгору тягнуться, радіють (встають навшпиньки, руки тягнуть вгору).

3) Представте, що дерева, які відчувають вітер, не ламаються, а навпаки – вони ростуть і міцніють (Підняття вгору)

2) Сильний вітер дме до землі, і ми його відчуваємо (Виконати присідання).

3) Вгору тянемося, навшпиньки, немовлячись високо, як дерева відчують вітрила. (Вставання навшпиньки, руки тягнуть вгору)

Ця фізкультхвилинка допомагає не лише розслабити м'язи, але й відобразити енергійність та жвавість. Прості рухи можуть створити позитивний настрій та підняти енергію!

V. Закріплення матеріалу в процесі практичної діяльності.

Завдання 1. Гра «Екологічне місто!».

Учні поділяються на дві – три групи і отримують завдання побудувати місто, в якому навколишнє середовище зберігається та розвивається. Гравці використовують конструктор LEGO для створення своїх унікальних моделей. Елементи конструктора LEGO можуть втілювати зелені зони, сонячні батареї, велосипедні доріжки тощо. Після створення своїх творінь, діти представляють і розповідають коротко про переваги свого побудованого міста.

Під час гри вчитель може обговорювати з учнями принципи створення екологічно безпечних інфраструктурних об'єктів:

Вчитель задає різноманітні питання учням, наприклад:

– *Поділіться своїми враженнями від отриманої моделі.*

– *Які об'єкти вашого міста зацікавили найбільше?*

– *Чи потрібно у вашому місті висаджувати дерева ?*

Завдання 2. Гра «Четвертий зайвий».

Діти обирають по одній пташці і розставляють їх на гілках дерева.

Діти, чи ви добре знайомі з різними видами птахів? Спробуйте знайти зайву пташку серед них.

Незалежно від того, скільки разів птахи відправляються в теплі краї, щороку навесні вони повертаються до своїх рідних гнізд.

Діти, а що за інші тварини зображені на дошці? (ведмідь, лисичка, їжак).

А чому ви не обирали їх? (Тому що вони не є птахами).

Чому ці тварини не вважаються птахами? До якої групи ми відносимо цих тварин? (До звірів):

– 6 сторінка: «Корисний відпочинок».

Завдання 1. Гра «Екологічна подорож». Учитель розповідає дітям про важливість природних ресурсів і необхідність їх бережливого використання.

Діти розглядають карту «екологічної подорожі» на класній дошці, де вказані різні «зупинки» (ліс, річка, поле).

Звдання: «Обери місця, де відпочинок корисний для здоров'я» (Ліс, море, гори).

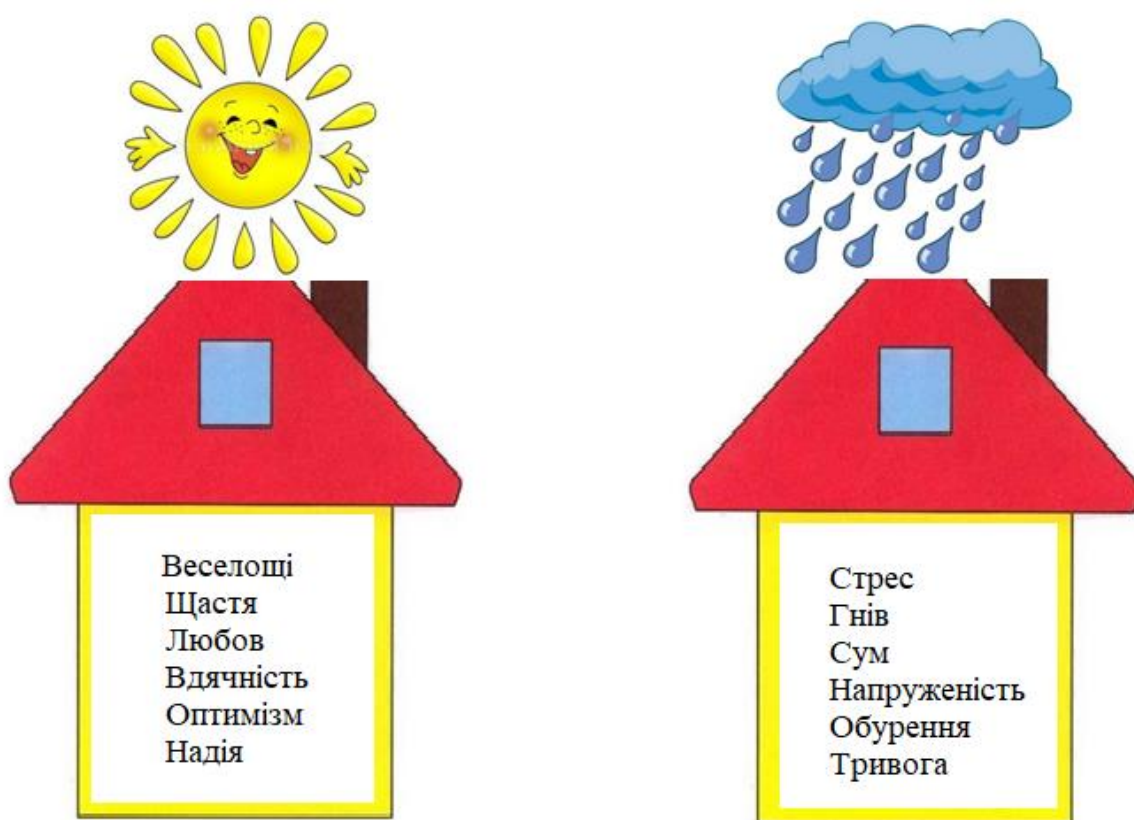

Рис. 2.4 – Сторінка книги «Корисний відпочинок!»

Завдання 2. Гра «Заселимо будиночки».

Вчитель: – Діти, давайте наповнимо будиночки емоціями. У перший будинок ми розмістимо позитивні емоції, які допомагають нам радісно і повноцінно жити. А в другий будинок помістимо негативні емоції, які можуть пригнічувати наше емоційне становище та здоров'я.

Діти називають відомі їм почуття, емоції, переживання і поселяють у будиночки:

Вправа 3. «Вирішення природничих задач».

а) Під час гри дівчинка кидала м'яч, і раптово він вдарився об гострий предмет і проколовся, викликаючи гучний свист.

- Як можна пояснити це явище?
- Які інші властивості повітря, окрім згаданої, вам відомі?
- З чого випливає необхідність збереження чистоти повітря?
- Як пояснюється термін «зелені легені Землі» і чому вони важливі?

б) Хлопчик, який не вміє плавати, вирішив скупатися у річці. Його друг позичив йому надувний круг.

Чому круг не тонує, а утримує хлопчика на поверхні води?

Висновок: Таким чином, надувний круг утримує хлопчика на поверхні води через те, що повітря, яке його наповнює, має властивість стискатися та бути пружним. Знання цієї властивості повітря дозволяє людям використовувати його для різних цілей, наприклад, для того, щоб м'яч стрибав високо, або для того, щоб шини автомобіля пружинили. Крім того, стиснене повітря використовується для розпилення фарби чи парфумів із балончика.

VI. Оцінювання учнів. Бесіда-рефлексія

Вчитель: Діти, давайте підведемо підсумок уроку та відповімо на запитання:

Учні:

- *Сьогодні я дізнався(лася)...*
- *Мені було цікаво...*
- *Мені було складно...*
- *Мені захотілося...*
- *Мені сподобався найбільше ... вид роботи*

Вчитель: *Візьміть ваші картки настрою. Позначте на них, який у вас тепер настрій.*

- *Підніміть руку ті, у кого настрої покращився протягом уроку.*
- *Підніміть руку ті, у кого настрої не змінився протягом уроку.*
- *Підніміть руку ті, у кого погіршився настрої протягом уроку.*
- *Діти, ви дуже гарно працювали на уроці. Ви були уважні та старанні, виконували всі завдання. Найактивнішими були... і отримали... Дякую вам за урок і бажаю, щоб ваші знання росли тільки вгору. Бажаю вам подальших успіхів у навчанні та позитивних вражень від вивчення цікавих тем.*

Отже, узагальнюючи вищенаведене, варто відзначити, що розвиток пізнавальних інтересів в початковій школі грає важливу роль у формуванні екологічної компетентності дітей. Яскраві та цікаві враження від

ознайомлення з природою не лише стимулюють активну навчальну діяльність, але й сприяють більш глибокому розумінню та виявленню інтересу до навчання про природу. Важливо, щоб навчання викликало позитивні емоції та заохочувало дітей досліджувати, розуміти та цінувати навколишнє середовище. Такий підхід сприяє більш ефективному процесу вивчення та формуванню відповідального ставлення до природи.

При формуванні екологічної компетентності важливо максимально залучити учнів до процесу вивчення природи з використанням усіх їхніх аналізаторів. Сприяння розвитку слухової, зорової та інших аналітичних навичок через спостереження та екскурсії може значно збагатити їхні екологічні знання і розвинути чутливість до природи. Здійснення зв'язків між спостереженнями та іншими аспектами навчання, такими як письмо, читання і образотворча діяльність, допомагає інтегрувати екологічну освіту в різні області навчання та розвитку дітей.

Зокрема, розвиток естетичного сприймання та любові до природи є важливими елементами формування екологічної компетентності, оскільки ці якості можуть стати джерелом мотивації для бережливого та етичного ставлення до природи.

Формування екологічної компетентності у дітей з ООП проводиться через активну взаємодію з природним середовищем. Розвиток умінь працювати в природі відбувається у межах елементарної трудової діяльності як на уроках, так і поза ними. Цей вид праці стає джерелом насолоди від дій з живими об'єктами, що дозволяє дітям взаємодіяти не лише з предметами, але й з живою природою. Під керівництвом дорослих діти вчаться доглядати за рослинами різних типів: кімнатними, садовими, городніми, а також за тваринами у живому куточку, розкладати корм для птахів на ділянці. Процес організації праці в природному середовищі також спрямований на формування позитивних якостей особистості, таких як працелюбність, наполегливість, охайність і любов до природи.

Висновки до розділу 2

Отже, процес формування екологічної компетентності в учнів з ООП передбачає врахування ряду педагогічних умов, а саме: Вчителю слід мати відповідні знання і підходи для ефективної роботи з учнями, які мають особливості. Важливо забезпечити доступність та придатність навчальних ресурсів для всіх учнів, створити позитивну атмосферу навколо вивчення екології. Важливо демонструвати практичні аспекти природозбереження та включати учнів у реальні екологічні ініціативи. Вчителі повинні використовувати живі та ілюстративні приклади, що відображають позитивний вплив людей на природу. Співпраця між сім'єю та школою є ключовою для формування екологічної компетентності, тому важливо враховувати цей аспект в педагогічному процесі. Формування екологічної компетентності повинно стимулювати інтереси учнів та викликати позитивні емоції.

Ці педагогічні умови створюють сприятливе навчально-виховне середовище, враховують індивідуальні особливості учнів і сприяють їх активному залученню до екологічних дій.

Використання ігор у навчальному процесі знаходить своє виправдання, особливо у випадку учнів з ООП. Дидактичні ігри сприяють залученню дітей до навчання, стимулюючи їхні інтереси та активність. Методика використання ігор в інтегрованому курсі базується на принципах інклюзивної освіти, забезпечуючи доступність матеріалів та активної участі учнів. Систематичне використання ігрових форматів дозволяє враховувати різноманітність стилів навчання та особливостей кожного учня.

Гра як засіб навчання дозволяє інтегрувати елементи екологічної освіти в цікавий та доступний спосіб. Використання гри в екологічному вихованні сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних та творчих здібностей.

Враховуючи специфічні потреби учнів з ООП, педагогічна техніка використання гри має бути гнучкою та адаптованою для кожного учня.

Систематичне впровадження ігрових елементів дозволяє підвищити інтерес до екологічних тем та активізувати участь учнів у процесі навчання.

Отже, використання дидактичних ігор та гри взагалі в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» виявляється дієвим методом для формування екологічної компетентності у молодших школярів з ООП. Інтегрований підхід дозволяє забезпечити більш глибоке зв'язування різних предметів, що допомагає учням усвідомлювати взаємозв'язки між різними областями знань. Наприклад, вивчаючи тему про рослини, учні можуть не лише запам'ятовувати факти, але й розуміти, як впливає середовище на ріст рослин, як вони взаємодіють із тваринами, а також яке значення вони мають для людини.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Отже, узагальнюючи дослідження, треба визначити, що екологічна компетентність передбачає сформованість знань учнів про природу, уявлень щодо екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання та збереження природних ресурсів.

Основою формування екологічної компетентності учнів з ООП є взаємозв'язок трьох факторів – емоційно-позитивного ставлення до природи, знань про природу, діяльності дітей у природі. Це дає змогу дітям засвоювати навчальний матеріал у тому темпі, що відповідає їхньому розвитку, а вчителів – добирати необхідні методи його викладу, коригувати тривалість навчання.

Екологічна компетентність зумовлюється ступенем раціональності досягнення мети збереження природи та є складною, соціально необхідною моральною якістю особистості школяра.

Показниками природничо-екологічної компетентності учнів з ООП є:

- знання й уявлення про норми та правила поведінки в навколишньому середовищі, людину як складову природи, причинно-наслідкові зв'язки в природі, необхідність її збереження;

- емоційно-ціннісне ставлення до природи, що виявляється у творчих, пізнавальних, естетичних потребах взаємодії з природою як рівнозначних цінностях;

- гуманістичних мотивах і цілях екологічної діяльності, сформованості внутрішніх регуляторів екологічно доцільної поведінки;

- дії та вчинки щодо збереження природи, навички та звички практичної природоохоронної діяльності.

У роботі також було встановлено педагогічні умови, що створюють сприятливе навчально-виховне середовище, враховують індивідуальні особливості учнів з ООП і сприяють їх активному залученню до екологічних

дій. Визначено методики дослідження екологічної компетентності у дітей з ООП, а саме: бесіди з учнями; ігрові завдання і вправи; загадки, ребуси, проблемні завдання, задачі з ситуаціями завуальованого природоохоронного змісту. Розроблемо методику застосування дидактичних ігор в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» для молодших школярів з ООС.

Визначено шляхи підвищення ефективності процесу формування екологічної компетентності у молодших школярів з особливими освітніми потребами засобами гри.

В ході дослідження визначено, що процес розвитку екологічної компетентності у молодших школярів з особливими освітніми потребами може бути успішно здійснений за допомогою ігрової діяльності, керуючись рядом ключових принципів:

1) Знаннєвий, ціннісний та поведінковий компоненти: Забезпечення учнів систематичними знаннями про природу, її взаємозв'язки та значення для людини. Формування ціннісного ставлення до природи через викликання позитивних емоцій та ціннісних переконань.

2) Створення позитивної емоційно-ціннісної основи: Стимулювання емпатійної реакції на екологічні проблеми через позитивне спілкування з природою. Викликання емоцій, спрямованих на підтримку та захист природи.

3) Набуття системи природничих знань: Розвиток учнівської здатності до екологічно доцільної поведінки на базі практичних знань та діяльності.

4) Використання педагогічно доцільних прикладів: Передача конкретних прикладів дбайливого ставлення до природи для підсилення позитивних екологічних моделей.

5) Реалізація взаємозв'язку в системі «сім'я-школа»: Впровадження екологічного виховання в контексті взаємодії між сім'єю та школою.

6) Опора на ігрові методи навчання: Використання ігрових форматів як ефективного засобу для засвоєння екологічної компетенції, активізації навчального процесу та позитивного впливу на учнівську мотивацію.

Такий комплексний підхід дозволяє створити оптимальні умови для успішного формування екологічної компетентності серед молодших школярів з ООП, сприяючи їхньому повноцінному і позитивному сприйняттю природи та вихованню екологічно відповідальних громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І.В., Вдовенко В.В., Котелянець Н.В., Агєєва О.В. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1. Київ : Грамота, 2020. 128 с.
2. Андрусенко І.В. Реалізація екологічної компетентності учнів початкових класів засобами інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка. 2020. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/717130/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%20A%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%A6_Word%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/717130/1/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%20A%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%A6_Word%20(1).pdf)
3. Андрусенко І.В. Урочна та позаурочна навчальна діяльність як засіб формування екологічних умінь молодших школярів. *Інститут педагогіки НАПН України*. 2021. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714522/1/Урочнатапозаурочнанавчальнадіяльністьякзасібформуванняекологічнихуміньмолодшихшколярів.pdf>
4. Андрусенко І.В. Формування екологічних умінь як складник природознавчої компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. №12. С. 22-26. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307231.pdf>
5. Бальоха А.С. Новітні підходи до формування природознавчої компетентності майбутніх учителів початкової школи у контексті нової української школи. *Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи: зб. матеріалів Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. конф.*, 19-20 квіт. Херсон, 2018. С. 79-80.
6. Безлюдна Н.В. Психолого-педагогічні основи екологічного виховання учнів початкової школи. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. С. 221-225. URL: <https://fpo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/10/Безлюдна-Н.В.pdf>

7. Борисенко Н.М., Денисенко В.В. Напрямки організації екологічного виховання та екологічної освіти школярів. Актуальні проблеми фахової підготовки сучасного педагога: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (9-10 листопада 2020, м.Херсон). Херсон, 2020. С. 189-194.
8. Богдан М.В., Кузьма-Качур М.І. Компоненти готовності майбутніх вчителів початкової школи до формування природознавчої компетентності молодших школярів. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених* / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. І.І. Алмашій. Мукачево: РВВ МДУ, 2020. Вип.1(5). С. 16-20.
9. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з дозвіллям у дошкільному закладі. Підручник для ВНЗ. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2010. 408 с.
10. Буртовий С.В. Електронні засоби навчання – від теорії до практики. Методичний посібник. Кіровоград : КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2014. 48 с.
11. Васько О.О. Створення інтерактивних дидактичних ігор засобами Microsoft Office Power Point. *Фізико-математична освіта*. 2019. Випуск 3(21). С. 25-31.
12. Вержиховська О. М. Особливості екологічного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. Вип. 15. – С. 35-44.
13. Вержиховська О. М., Рудзевич І. Л. Теорія і методика виховання дітей в спеціальній школі : навчально-методичний посібник / 2-ге вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 292 с.
14. Войтович А.Ю. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи (друга половина ХХ століття): автореф. дис.. ... канд..пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2016. 23 с.
15. Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та ін. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я

- досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» : Київ. : Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
16. Власенко Н.О. Екоосвідомість молодших школярів. *В Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті:зб. наук. праць*. Полтава: Видавець Шевченко Р. В. 2018. С. 45-54.
17. Гільберг Т., Павич Н., Бучківська Г., Греськова В. Нова українська школа: технологічна освіта у початковій школі. : навч.-метод. посіб. для пед. працівників. Київ : Генеза, 2021. 159 с.
18. Гільберг Т.Г., Тарнавська С.С., Хитра З.М., Павич Н.М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: Навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2020. 210 с.
19. Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посіб. / За заг. ред. А.А. Колупасової. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
20. Державний стандарт початкової освіти (2018 р.). URL: file:///C:/Users/User/Downloads/UPSh-2018-04_vkladka.pdf
21. Дмитрієва І. В., Співак Я.О. Дослідження рівня сформованості екологічної культури учнів спеціальної школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 20(2). С. 67-75.
22. Дяченко-Богун М.М., Оніпко В.В., Іщенко В.І. Теорія і практика екологічної освіти : навч. посіб. Полтава, 2019. 85 с.
23. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. *Платформа освіти «Педрада»*. 2023. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/1409-use-dlya-ekologchnogo-vihovannya-dtey-doshklnogo-vku>
24. Завгородня Т.К. Екологічна освіта як умова формування культури здоров'я молодших школярів. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2013. № 4. С. 39-44.

25. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. 2018. URL: <https://edera.gitbook.io/glossary/metodikivikladannya-u-1-klasi/worldю>.
26. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кам'янець–Подільський, 2007. Вип. 10. Т.1. С. 379–387.
27. Колупасва А. А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта від основ до практики : моногр. Київ : Атопол, 2016. 152 с.
28. Концепція екологічної освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
29. Косенко Ю. М. Вчитель як суб'єкт навчально-ігрової діяльності у спеціальній школі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С.127-130.
30. Крамаренко А. Підготовка викладачів до розвитку в майбутніх учителів початкової школи потребо-мотиваційної спрямованості еколого-педагогічної діяльності. *Теорія та методика управління освітою*. – 2013. – Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013_10_15
31. Крисаченко В. С. Екологічна культура : теорія і практика : Навч. посібник. Київ : Заповіт, 1996. 352 с.
32. Кузьма-Качур М.І., Богдан М.В. Формування предметної природознавчої компетентності майбутніх учителів як педагогічна проблема. *Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали четвертої науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів*. Бердянськ, Вінниця, Івано-Франківськ, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Мукачево, Полтава, Умань, Херсон, 2019. Випуск 6. С. 355-357.
33. Курилович А.Ю. Теоретичні основи екологічного виховання молодших школярів. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Серія : Педагогіка*. Вип. 1. Івано-Франківськ, 2013. С. 108-113.

34. Курняк Л. Екологічна культура: поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій «Україна»*. 2015. № 10. С. 48-51.
35. Лаврикова О. Активізація пізнавальної діяльності розумово відсталих школярів на уроках природознавства. *Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. НУ імені І. Огієнка* : в 2 ч. Серія соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський. 2012. Вип. 19 (2). С. 120–128.
36. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. №1 2012. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/767>
37. Львовичкіна А. Підходи до визначення поняття «екологічна культура». *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2013. № 34. С. 102-111.
38. Логай В.Л. Формування екологічної компетентності школярів. Харків, 2013. 34 с.
39. Логвінова Я. О. Екологічна компетентність особистості - передумова збереження здоров'я людини. *Здоровий спосіб життя – здорова нація – здорове суспільство* : зб. тез доп. I Всеукр. наук.-практ. конф. Кіровоград: КНТУ, 2010. С. 83-84. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/items/4284023e-96d2-4f71-939b-d2ce1a2502a3>
40. Лук'янова Л.Б. Методологічне осмислення змісту екологічної освіти. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2310>
41. Лук'янова Л.Б. Основи екології, методика екологізації фахових дисциплін: навч.-метод. посібник для викладачів. Вид. 2-ге змінене і доповнене. Київ : ТОВ «ДСК – Центр». 212 с.
42. Лук'янова Л.Б., ОВ Гуренкова О.В. Екологічна компетентність майбутніх фахівців: навч.-метод. посібник. Київ-Ніжин: ПП Лисенко, 2008. 168 с.

43. Маршицька В.В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Київ, 2015. Кн.2. Вип.8. С. 20-24.
44. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
45. Мозуль І.В. Готовність як результат підготовки майбутніх учителів до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету*. Глухів: РВВ ГНПУ, 2017. Вип. 38. С. 230-237.
46. Мозуль І.В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності: автореф. Канд..пед.наук: 13.00.04. Київ, 2017. 25 с.
47. Одайський С. Інноваційні технології у навчанні та вихованні. *Професійно-технічна освіта*. 2011. № 2. С. 26-27.
48. Олексенко Т.Д. Мелаш В.Д., Молодиченко В.В. Формування екологічного мислення молодших школярів: навч.-метод. посіб. Мелітополь : Лух, 2019. 267 с.
49. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ : АСК, 2012. 308 с.
50. Особлива дитина: навчання і виховання : науковий, навчальний, інформаційний журнал / гол. ред. В. В. Засенко; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. 2014. № 4 (72), (жовт.-листоп.-груд.). 111 с.
51. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
52. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук, праць*. Київ, 2015. Вип.8. Кн.2. С. 16-19.

53. Пруцакова О.Л. *Формування екологічної компетентності школярів у час глобальних викликів. Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ.* URL: https://lib.iitta.gov.ua/723539/1/Пруцакова_О._Біла_Церква_removed.pdf
54. Пустовіт Н.А., Пруцакова Л.О. *Особистість у гармонії з природою: метод. рекомендації.* Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 72 с.
55. Пустовіт Н., Пруцакова Л., Логінова А., Тарасюк Г. *Етика відносин з природою: навч.-метод. посібн.* Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 168 с.
56. Пустовіт Н.А., Колонькова О.О., Пруцакова Л.О. *Формування екологічно доцільної поведінки школярів : наук.-метод. посібник.* Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 140 с.
57. Пустовіт Н.А., Пруцакова Л.О. *Формування екологічної компетентності школярів : посібник для вчителів.* Київ: «Педагогічна думка», 2020. 164 с.
58. Руснак Т. М. *Форми і методи екологічного виховання в школі.* *Всеосвіта.ua.* 2013. № 28. URL: <https://vseosvita.ua/library/formi-i-metodi-ekologichnogo-vihovanna-uchniv-35006.html>
59. Савченко О. Я. *Дидактика початкової освіти : підручник для студентів вищих навчальних закладів.* Київ : Грамота, 2013. 504 с.
60. Савчук Б., Шевчук Х. *Поняття «екологічна культура», «екологія культури», «екологія культурна» крізь призму пострадянського термінологічного дискурсу. Інноватика у вихованні. 2021. Вип. 13. Том 1. С. 50-61.* URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/13699/1/Савчук_Шевчук.pdf
61. Сагай О.М. *Проблема виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи в учнів молодшого шкільного віку. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей і учнівської молоді: зб. наук. праць.* Вип. 10, Т.1. Кам'янець-Подільськ. 2007. С. 403-407.
62. Синьов В.М., Бондар В.І. *Освітня інтеграція учнів з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник.* Київ: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2015. 398 с.

63. Скрыга Н.М. Формування екологічної культури особистості. *На Урок*. 2019. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-formuvannya-ekologichno-kulturi-osobistosti-129075.html>
64. Сяська І.О. Сутність екологічної компетентності та особливості її формування у майбутнього учителя природничих дисциплін. *Інноватика у вихованні*. № 8 (2018). С. 251-259. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/94>
65. Танська В.В., Мокрицька А.М. Методика навчання природознавства у початковій школі : навч.-метод. посіб.. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 236 с.
66. Таранченко О. М. Ефективні технології викладання в інклюзивній школі. Початкова школа. 2017. №5. С. 50–54.
67. Філоненко М.М. Еколого-психологічний розвиток дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 36. наук, праць. 2007. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/575>
68. Хайдарова О. Особливості формування уявлень про навколишній світ у молодших школярів з порушеннями розумового розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. Київ: Наша друкарня, 2017. Вип. 13. С. 245-255.
69. Шапран Ю.П. Сутнісні ознаки, структурні компоненти і вимірювання екологічної компетентності студентів-біологів педагогічного університету. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 18. С. 320-325. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2015_18_59
70. Шевців З. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ: ЦУЛ. 2017. 248 с.
71. Шишкіна Ю.О. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 4 (38). URL: <http://www.psyh.kiev.ua>.